

Poruchy chování u dětí, mechanismus jejich vzniku a rozvoje

Bc. Zdeňka Zamazalová

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Zdeňka ZAMAZALOVÁ
Osobní číslo: H118603
Studijní program: N 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika

Téma práce: Poruchy chování u dětí, mechanismus jejich vzniku a rozvoje

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucí diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucí bude práce zaměřena:

- na specifikaci poruch chování u dětí,
- na možné příčiny jejich vzniku a rozvoje,
- na žádoucí pedagogický a výchovný přístup k dětem s poruchami chování.

Součástí diplomové práce bude kvalitativní výzkum provedený metodou analýzy spisového materiálu a řízeného rozhovoru s odborníky pracujícími s dětmi, které mají poruchu chování.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bakošová, Z., Sociálna pedagogika ako životná pomoc, Bratislava, Public promotion, 2008, ISBN 978-80-969944-0-3

Kohoutek, R., Poznávání a utváření osobnosti, Brno, CERM, 2001, ISBN 80-7204-200-9

Matějček, Z., Rodiče a děti, Brno, Avicenum, 1986, ISBN 73521-08-31

Train, A., Nejčastější poruchy chování dětí, Praha, Portál, 2001, ISBN 80-7178-503-2

Vágnerová, M., Psychologie problémového dítěte školního věku, Praha, Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-488-8

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Renata Oralová

Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2013

V Brně dne 30. listopadu 2011

prof. PhDr. Pavel Múhlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Míloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Bc. Zdeňka Zamazalová

Jméno, příjmení studenta

V Brně .....

.....
Podpis

---

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla za výtěžku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výtěžku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá problematikou poruch chování. Teoretická část je rozdělena do tří kapitol. V první kapitole jsou definovány poruchy chování a možné příčiny vzniku poruchového chování. Druhá kapitola přibližuje výchovná prostředí, která mají vliv na socializaci jedince. Jedná se o prostředí rodiny, školy a zařízení pro volnočasové aktivity. Třetí kapitola popisuje systém institucí veřejného i nestátního sektoru, které poskytují péči a podporu dětem a mládeži, u kterých se projevují poruchy chování, i jejich rodinám.

V diplomové práci je analyzováno a vyhodnoceno pět rozhovorů s odborníky, kteří se ve svých profesích setkávají s dětmi a mladými lidmi, u kterých se objevuje závadové chování. V příloze diplomové práce jsou zpracovány případové studie jedinců s problémovým chováním.

Klíčová slova:

Poruchy chování, rodina, škola, volný čas, výchova

ABSTRACT

Thesis discusses behavioural disorders issue. Theoretical part is divided in three chapters. First chapter defines the behavioural disorders and possible causes of their origins. Second chapter is focused on growing up environments, which affect individual socialization. These environments are family, school and leisure time institutions. Third chapter describes system of the public and non-governmental organization institutions, which care and support children and youth with signs of behavioural disorders. These institutions support even whole families with this kind of troubles.

In Thesis, there is analysed and evaluated five interviews with professionals, who are daily in contact with these problematic children and youth. In the Annex, there are added compiled studies about individuals with problematic behaving.

Keywords:

Behavioural disorders, family, school, leisure time, education

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní Mgr. Renatě Oralové za metodické vedení, vstřícný přístup a velmi užitečné rady, které mi poskytovala při zpracování mé diplomové práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Bc. Zdeňka Zamazalová

OBSAH

ÚVOD	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. Poruchy chování	11
1.1 Charakteristika poruchového chování.....	11
1.2 Příčiny poruchového chování.....	16
1.3 Dílčí závěr	18
2. Výchovná prostředí	20
2.1 Rodina, její význam a funkce	20
2.2 Škola a její prostředí.....	27
2.3 Organizace pro volný čas a jejich funkce.....	33
2.4 Dílčí závěr	36
3. Orgány a instituce	37
3.1 Veřejný sektor	37
3.2 Nestátní sektor.....	51
3.3 Dílčí závěr	53
II. PRAKTICKÁ ČÁST	54
4. Výzkumná šetření – poruchy chování a jejich náprava	55
4.1 Cíle a použité metody.....	55
4.2 Rozhovory s odborníky	56
4.3 Analýza rozhovorů	62
4.4 Vyhodnocení výzkumného šetření	65
ZÁVĚR	68
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	70
SEZNAM PŘÍLOH	73

ÚVOD

Společnost hodnotí problémové chování téměř vždy negativně. Je třeba si uvědomit, že dospělý delikvent či problémový jedinec se zrodí téměř vždy jen z výchovně nebo emočně zanedbávaného dítěte. Poruchy chování se objevují nejvíce u dětí, které vyrůstají v nepříznivých rodinných podmínkách nebo kde jejich rodiny nefungují. Někdy mohou být jenom reakcí na určité situace nebo prostředí, někdy vznikají při skupinových aktivitách, ale mohou provázet dítě i po celý jeho život. Poruchy chování bývají úzce svázány s kvalitou a přístupem nejbližšího sociálního prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, a které může významným způsobem ovlivnit následný život postiženého jedince ve všech aspektech, a to především ve smyslu sociálního jednání a jeho důsledků.

Prognóza vývoje dítěte s poruchami chování, kterému není věnována dostatečná péče, je poměrně špatná, neboť z poruchy jen tak „nevyroste“. Naopak s dobrým aktivním přístupem rodičů a pedagogů se pravděpodobnost pozitivního vývoje značným způsobem zvyšuje.

Je nutné klást důraz především na prevenci vzniku poruch chování u dětí a mládeže, případně včasné podchycení a účinnou nápravu v raných fázích jejich rozvoje. Jedná se především o psychologické, pedagogické a sociální vedení. Vzhledem k významnému vlivu rodiny je toto vedení nutné směřovat k podpoře správného fungování rodiny v co nejranějším období. K tomuto účelu mohou sloužit zařízení zaměřená na práci s rodinami, ve kterých se objevuje problémové chování, ať už u dětí nebo také u rodičů. Práce s problémovými dětmi by měla být zaměřena na vytváření vhodných příležitostí pro různé aktivity ve volném čase a na motivaci dětí se těmito činnostem věnovat.

Ze své profese sociální pracovníce a dříve kurátorky pro děti a mládež si uvědomuji, že změna v chování jedince může signalizovat problém, který se odehrává v jeho blízkosti a on na to nedokáže reagovat odpovídajícím způsobem. Rodiče, učitelé nebo vychovatelé by měli umět porozumět projevům chování dítěte a v případě potřeby poskytnout účinnou intervenci. Proto je nutné naučit se včas odhalit zdroj problémového chování a zátěží, kterým dítě či mladistvý musí čelit a umět nabídnout potřebnou efektivní pomoc a podporu.

Vědní obor sociální pedagogika se mimo jiné zabývá výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny dětí, mládeže i dospělých. Je zaměřena na výchovu a pomoc rodinám s problémovými dětmi. Zaměřuje se na významnou roli prostředí ve výchově nejen v souvislosti s problémy rizikových jedinců a skupin, ale s celou populací ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedinců a společnosti.

Teoretická část diplomové práce je zaměřena na vymezení pojmů za využití studia statí z odborné literatury, článků z odborných časopisů, platných zákonů i internetových stránek. Výzkumné šetření bude provedeno formou rozhovorů s odborníky, kteří se v rámci své profese setkávají s rodinami, kde se vyskytují poruchy chování. Dále za využití metod pozorování, rozhovoru a analýzy spisové dokumentace, budou zpracovány případové studie jedinců s poruchovým chováním.

Cíl práce:

Cílem mé diplomové práce je definovat poruchy chování, upozornit na konkrétní faktory a zátěže, které mohou iniciovat vznik a rozvoj poruchového chování. Dále uvést charakteristiku a funkce výchovných prostředí, která mají značný vliv na formování osobnosti a specifikovat postupy a nástroje pro preventivní nebo resocializační činnosti před sociálně patologickými jevy. Práce by měla napomoci k větší orientaci v oblasti poruch chování, objevení možných zdrojů nevhodného reagování a především představit systém účinné pomoci.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Poruchy chování

První kapitola je zaměřena na definování termínu poruchy chování. Budou zde popsány druhy a také možné příčiny poruchového chování. Včasným zaregistrováním chování, které se výrazně odlišuje od normy a zjištěním jeho příčiny lze za využití účinných metod a multidisciplinárních nástrojů pomoci dítěti a jeho rodině.

1.1 Charakteristika poruchového chování

Poruchy chování u dětí a mládeže jsou jedním z častých problémů, se kterými se odborníci ve svých profesích setkávají. Závažnost ve výskytu tohoto problému lze vidět v tom, že pokud se porucha chování objeví již v časném dětství, málokdy spontánně odezní, naopak mají tendence se dále vyvíjet, prohlubovat a v dospívání přecházet v rizikové až delikventní chování. Součástí psychosociálního vývoje jedince v období dětství i dospívání jsou poruchy chování obvyklé. Jako nežádoucí sociálně patologický jev se mohou chápat teprve tehdy, pokud dosáhnou takového stupně, že u jedince dojde k poruše socializace a zároveň jsou charakteristické časností výskytu, stabilitou a rozšířeností za stejných sociálních podmínek.

Kategorie poruch chování jsou sledovány v různých vědních oborech, a to zejména v psychiatrii, psychopatologii, biologii, medicíně, ale i v právních vědách. Tyto disciplíny se pokouší buď o stanovení etiologie těchto poruch, nebo o určení metod k jejich odstranění, případně v rámci praxe daného oboru o přímé působení na uvedenou kategorii poruch, např. v psychiatrii v procesu léčby. Ovšem mnoho typů poruch chování nemusí být odstranitelných léčbou, u některých léčba nepomáhá. Vedle uvedených oborů je zkoumání této kategorie především záležitostí pedagogickou, která se v mnohém liší od pojetí psychologického, psychiatrického či právního.¹

Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, eventuálně na úrovni svých rozumových schopností. Dítě se učí v průběhu vývoje diferencovat žádoucí a nežádoucí chování i vhodnost jednání ve vztahu k určité situaci.²

---

¹ Klíma, P., Klíma, J., Základy etopedie, Praha, SNP, 1974, s. 41

² Vágnerová, M., Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha, Portál, 2004, s. 779

Docent Rudolf Kohoutek poruchy chování charakterizuje jako projev možného ohrožení normálního zdravého psychického vývoje jedince s důsledky pro jeho sociálního začleňování.³

Při hodnocení projevů poruchového chování je potřeba vzít v úvahu psychologický vývoj jedince. Někdy může jít pouze o přechodné výkyvy v chování.

Profesorka Marie Vágnerová uvádí, že za poruchové lze označit takové chování dětí a dospívajících, které má následující znaky:

- **Chování nerespektuje sociální normy platné v dané společnosti.** O poruchu chování však nejde, pokud jedinec není schopen pochopit význam norem a hodnot. Tento předpoklad také nesplňují mentálně retardovaní jedinci a dále ti, kteří přicházejí z jinak odlišného sociokulturního prostředí, kde platí jiné normy. O poruše chování hovoříme tehdy, pokud jedinec normy chápe, ale nedokáže se jimi řídit a neakceptuje je. Důvodem může být jiná hodnotová hierarchie, rozdílné osobní motivy nebo neschopnost ovládat své chování (např. hyperaktivní děti).

- **Jedinci nejsou schopni navázat a udržet přijatelné sociální vztahy,** projevují neadekvátní chování k lidem, k okolí, resp. k celému světu. Překážkou je v tomto směru nedostatek empatie a projevovaný egoismus, nadměrné zaměření na sebe a na uspokojování vlastních potřeb. Jedinci s poruchami chování nechápou nezbytnost přizpůsobení se standardnímu sociálnímu očekávání, tj. sociální normě. Sami velmi často nezažili takový citový vztah, který by jim poskytl potřebnou pozitivní zkušenost a rozvinul jejich schopnost vcítění. Nemají proto důvod být ohleduplní k jiným lidem, zvířatům, věcem a prostředí. Práva jiných pro ně nejsou významná a mezilidský vztah má pro ně pouze takovou hodnotu, jaký aktuální osobní užitek jim přináší. Za porušení norem **nepocítují vinu**, jejich svědomí není dostatečně rozvinuto, ať už je příčina jejich handicapu jakákoli.

- Poruchy chování v dětském věku mohou mít přechodný charakter, ale mnohdy je můžeme chápat jako varovný signál rozvíjející se poruchy osobnosti, která představuje zvýšené riziko trvalejší tendence k problematickým projevům.⁴

---

³ Kohoutek, R., Poznávání a utváření osobnosti, Brno, Akademické nakladatelství CERM, 2001, s. 132

⁴ Vágnerová, M., Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha, Portál, 2004, s. 780

Poruchy chování lze rozlišit z hlediska formy projevu nebo podle charakteru závažnosti:

- **Poruchy chování neagresivní** – dochází zde sice k porušování sociálních norem, ale nejsou spojeny s agresivitou. Jedná se o lži, záškoláctví, toulavost, útky apod.

- **Poruchy chování agresivní** – zde je navíc podstatné násilné porušování a omezování práv ostatních, z tohoto hlediska je lze považovat za závažnější. Jedná se např. o násilné chování, týrání a vandalismus. Mezi oběma typy není přesná hranice, mohou se různým způsobem kombinovat.⁵

- **Poruchy chování autoagresivní** – násilné chování je namířeno proti sobě. Jedná se o sebepoškození, porucha příjmu potravy, pokusy o sebevraždu, apod.

Podle charakteru závažnosti dělíme poruchy chování takto:

- **Disociální porucha chování** je nepřiměřené chování, při kterém dochází k mírnějšímu porušení norem v dané společnosti, ale dá se zvládnout výchovnými postupy. Objevuje se v rodinné i školní výchově. Nejčastěji se jedná o projevy neposlušnosti, vzdorovitosti, negativismu, lži apod. Ve většině případů bývá toto chování přechodného rázu.

- **Asociální poruchy chování** jsou již závažnější odchylkou od sociálních, etických nebo pedagogických norem, které však zatím nemají charakter trestné činnosti. Je však v rozporu s morálkou. Toto chování se u jedince vyskytuje opakovaně a má déletrvající ráz. Jeho náprava již vyžaduje speciálně pedagogický přístup. Může se jednat o záškoláctví, útky a toulavost, sebepoškození.

- **Antisociální poruchy chování** jsou nejzávažnější poruchou chování. Jedná se již o protispolečensky zaměřené chování, které svými důsledky poškozuje jak společnost, tak i jedince. Tento stupeň poruchy chování může mít charakter recidivy. Náprava vyžaduje péči specializovaných institucí. Jedná se o chování porušující právní normy společnosti a je trestně postižitelné, např. alkoholismus, toxikomanie, prostituce, kriminalita.

Britský speciální pedagog Alan Train charakterizuje poruchy chování opakujícím se obrazem disociálního, agresivního a vzdorovitého jednání. Je-li takové chování u daného jedince extrémní, mělo by porušovat sociální očekávání přiměřené

---

⁵ Vágnerová, M., Psychologie problémového dítěte školního věku, Praha: Karolinum, 1997, s. 70

věku, a proto je závažnější než obyčejná dětská nezbednost či rebelantství v adolescenci. Ojedinelé disociální chování nebo kriminální činy nejsou samy o sobě důvodem pro stanovení poruchy chování, neboť ta vyžaduje, aby charakter takového chování byl trvalý. Poruchy chování mohou vést v některých případech k disociální poruše osobnosti. Porucha chování se často sdružuje s nepříznivým psychosociálním prostředím, včetně neuspokojivých vztahů v rodině a selhávání ve škole. Porucha chování se často překrývá s poruchou hyperaktivity, neboť jejich vzájemné odlišení je méně jasné. Při vlastním posuzování, zda je u jedince přítomna porucha chování, by se měl brát v úvahu vývojový stupeň dítěte. Příklady chování, na nichž je diagnóza stanovena, zahrnují opakované rvačky nebo tyranizování slabších, krutost k jiným lidem nebo zvířatům, závažné ničení majetku, zakládání ohně, krádeže, opakované lhaní, chození za školu a útěky z domova, dále mimořádně časté a intenzivní výbuchy zlosti, vzdorovité provokativní chování a trvalou silnou neposlušnost. Každá z těchto kategorií, pokud je výrazná a trvá déle než 6 měsíců, dostává k potvrzení diagnózy poruchy chování.⁶

Speciální pedagog PaedDr. Zdeněk Martínek, dlouholetý pracovník Pedagogicko-psychologické poradny a autor několika publikací s tematikou poruchového a agresivního chování, označuje poruchy chování u dětí jako řadu výchovně nežádoucích projevů, které jsou často důsledkem narušení jejich sociální přizpůsobivosti. Většina těchto poruch nemá jednotnou příčinu, mnoho z nich vzniká na podkladě nevhodného výchovného působení, to znamená, že se nejedná o projev duševního onemocnění.

Při diagnostice a rozboru poruch chování je nutné vždy postupovat individuálně. Je nezbytné přihlídnout ke všem vlivům (a to již prenatálním, perinatálním nebo postnatálním), které se na vývoji dítěte podílely.⁷

Mezi nejčastější poruchy chování dětí a mládeže spojené s agresivitou patří:

- **ADHD** (dříve LMD – lehká mozková dysfunkce) – projevuje se v průběhu vývoje dítěte v podobě nedostatků v oblasti kognitivních a percepčně motorických funkcí, v oblasti regulace afektů a emotivity a také v sociálním přizpůsobení. Základními znaky v projevu dítěte s ADHD syndromem jsou hyperaktivita či

---

⁶ Train, A., Nejčastější poruchy chování dětí, Praha: Portál, 2001, s. 187-188

⁷ Martínek, Z., Agresivita a kriminalita školní mládeže, Praha: Grada Publishing, a. s., 2009, s. 85

hypoaktivita, nepřiměřený stupeň pozornosti (poruchy pozornosti) a impulzivita. Děti trpící touto poruchou jsou výrazně ohroženy ve vývoji, hrozí u nich zvýšené riziko patologického chování.

- **Opoziční porucha** – opoziční chování se považuje za normální jev u dětí mezi druhým a třetím rokem věku. Pokud projevy negativismu přetrvávají do školního věku, lze hovořit již o druhu poruchy chování. O opoziční poruše mluvíme, jestliže se v chování dítěte vyskytuje nápadně často a po dobu delší než šest měsíců alespoň pět z dále uvedených základních znaků – častá a nápadná náladovost dítěte, časté hádky s dospělými, neplnění základních povinností, popř. jejich odmítání, stálá neposlušnost, kdy jedinec dělá věci, o kterých sám ví, že ostatním dětem či dospělým vadí, agresivní sebeprosazování, svalování viny za vlastní chyby na někoho jiného, přecitlivělost vůči ostatním, zlomyslnost, mstivost, mrzutost, nevráživost a časté používání vulgarismů.

- **Lhaní** – dělí se do třech kategorií – *smyšlenka*, která je typická pro předškolní věk, *bájná lež*, projevuje se vyprávěním a vymyšlením dlouhých, neskutečných příběhů, dítě je většinou vypráví za účelem vzbudit senzací a strhnout na sebe pozornost. Třetí kategorií je *pravá lež*, která je vždy vědomá a sleduje nějaký cíl. Při výskytu jakékoliv nepravdy u dítěte je nutné rozlišit, o jaký druh lži jde a pátrat po příčinách. Za smyšlenky a bájně lži není dobré dítě trestat, spíše s ním promluvit nebo dát najevo lehký nesouhlas. Pokud jde o pravou lež, je nutné podrobné odborné vyšetření případu. Jestliže se jedná o promyšlenou manipulaci spojenou s vyhýbáním se povinností, je namístě umožnit jedinci poznat přirozený následek za jeho chování.

- **Krádeže** – o pravé krádeži hovoříme tehdy, když dítě nebo mladistvý odcizí nějaký předmět vědomě a plně si přitom uvědomuje nesprávnost svého chování. Většina krádeží v dětském a mladistvém věku není způsobena psychiatrickým onemocněním, ale má na nich převážně podíl prostředí, kde dítě vyrůstá, parta či nevýhodné postavení v kolektivu.

- **Záškoláctví** – je jedním z nejzávažnějších problémů základního i středního školství. Jde o úmyslné zameškávání školního vyučování, kdy žák o své vlastní vůli, ve většině případů bez vědomí rodičů, nechodí do školy a neplní školní docházku.

- **Útěky a toulky** – útěky ze školy nebo z domova mohou být projevem jednak psychického onemocnění, častěji však bývají způsobeny špatnou adaptací dítěte, případně nevhodným prostředím, kde vyrůstá. Mívají impulzivní ráz, nejsou motivovány. Někdy se jedná o reakci na nepříjemnou situaci ve škole nebo v domácím prostředí, kdy dítě nevidí jiné východisko, hovoříme o tzv. reaktivních útěcích.

Pro prevenci těchto útěků je nezbytně nutné, aby rodič sledoval školní prospěch a chování dítěte v průběhu školního roku, patřičně je podporoval, o všech problémech komunikoval s učitelem a sám se snažil najít vhodnou cestu nápravy. Toulky většinou navazují na útěk, který trvá delší dobu. Nejčastěji se objevují u dětí, které nemají vytvořen vztah k domovu, mnohdy se jedná o jedince citově chladné s naprosto bezhraničním chováním. Toulky bývají většinou promyšlené, dítě předem plánuje, kam půjde, vymyslí si přesný a detailní plán, jak se kam dostane a kde sežene potřebné peníze na obživu. Nejčastěji končí vypátráním dítěte policií.

- **Porucha chování s protispolečenskými rysy** – jedná se nejzávažnější poruchu chování u dětí a dospívajících. Uvažuje se o ní tehdy, kdy se po dobu nejméně šesti měsíců projevují v chování jedince alespoň tři z dále uvedených znaků: krade nebo podvádí bez konfrontace s obětí při více jak jedné příležitosti, nejméně dvakrát uteče z domova a není přes noc doma, často lže, neustále chodí „za školu“, vyvolává úmyslně rvačky, vloupává se do cizích objektů a zlovolně ničí majetek, je krutý ke zvířatům, má zvýšenou tendenci k používání jakékoliv zbraně nebo se účastní zakládání ohňů či požárů. Tato forma poruchy je častá, objevuje se více ve městech než v menších obcích a je častější u chlapců než u dívek.⁸

1.2 Příčiny poruchového chování

Příčiny vzniku poruchového chování bývají různé, obvykle se zde počítá nepříznivý vliv většího počtu různých rizik, jde o multifaktoriální podmínění. Tyto faktory mohou být biologické i sociální a působí ve vzájemné interakci. Jedná se o genetické dispozice, biologické dispozice, úroveň inteligence a vliv sociálního prostředí.⁹

Genetické dispozice – genetická dispozice k disharmonickému vývoji se v dětství projevuje především na úrovni temperamentu. Rizikovým faktorem je dráždivost, impulzivita, potřeba vyhledávat vzrušení, snížení zábrán, nezávislost na pozitivním sociálním hodnocení a další. V těchto případech se různé potíže v chování projevují již v raném věku a bývají málo výchovně ovlivnitelné. Typický je odmítavý postoj k běžným sociálním normám a preference vlastních pravidel chování,

---

⁸ Martínek, Z., Agresivita a kriminalita školní mládeže, Praha: Grada Publishing, a. s., 2009, s. 85-106

⁹ Vágnerová, M., Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha, Portál, 2004, s. 781

obvykle zaměřeného jen na uspokojování vlastních potřeb. Obdobným způsobem zpravidla bývá disponován alespoň jeden z rodičů. V těchto případech je však velké riziko, že se tento rodič sám chová problematicky, své dítě bude vychovávat nevhodně a bude pro ně nežádoucím modelem chování.

Biologické dispozice – biologické znevýhodnění může vznikat na úrovni narušení struktury nebo funkcí centrální nervové soustavy, má různou etiologii, může být důsledkem porodního postižení, úrazu hlavy, zánětlivého onemocnění mozku apod. Zátěž organického postižení centrální nervové soustavy se projevuje především emoční labilitou, impulzivitou a nižší schopností sebeovládání. U těchto jedinců lze snadněji vyprovokovat neadekvátní reakce, např. výbuch agresivity. Dochází k nim spíše v důsledku narušeného sebeovládání než neschopností rozeznat nevhodnost svého jednání či odmítání běžných norem chování.

Úroveň inteligence – není faktorem, který by významnějším způsobem ovlivňoval míru pravděpodobnosti vzniku poruchového chování. Jedinci s narušeným chováním zpravidla mívají nižší inteligenci, než je průměr populace, avšak jsou i asociální jedinci s nadprůměrnými schopnostmi. Poruchové chování je často spojeno se školním selháváním, na kterém se podílí sociokulturní zanedbanost a celkově nepříznivá konstelace zátěžových faktorů.

Vliv sociálního prostředí – při hodnocení poruchového chování je třeba pochopit souvislosti, které vedly k jejich vzniku. Život v nevhodném, nebo nepodnětném prostředí přináší riziko v rozvoji nežádoucích způsobů chování, případně i nepříznivých osobnostních charakteristik. Nejdůležitějším sociálním prostředím je rodina. Dítě přejímá vzorce chování svých rodičů, může si zde však pomoci nápodoby nebo identifikace s rodiči osvojit také poruchové chování, přijmout odlišný normativní a hodnotový systém, může je znevýhodnit i zkušenost rané citové deprivace, která mění dětskou osobnost. Negativně však mohou působit i jiné sociální skupiny, nejčastěji jde o skupinu vrstevníků, zejména pokud by představovala asociálně zaměřenou partu se specifickými normami a hodnotami. Důležité je však zmínit, že vliv party nebude tak významný, pokud rodina představuje pevné zázemí.¹⁰

Aby se dítě mohlo vyvíjet ve zdravou osobnost, je důležité, aby jeho psychické potřeby byly uspokojovány v náležitě míře a v pravý vývojový čas. Profesor Matějček

---

¹⁰Vágnerová, M., Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha, Portál, 2004, s. 782

se svým kolegou Langmeierem prováděli studie psychické deprivace u dětí vyrůstajících v kolektivním zařízení mimo vlastní rodinu a u dětí, které sice vyrůstaly ve vlastní rodině, ale ta však své funkce neplnila. Na základě této studie vymezili těchto pět psychologických potřeb dětí:

1. **Potřeba stimulace**, tj. náležitý přívod podnětů co do množství, kvality a proměnlivosti. Uspokojování této potřeby vede organismus k aktivitě.

2. **Potřeba smysluplného světa** – aby se z jednotlivých podnětů staly poznatky a zkušenosti, musí být v těchto podnětech nějaký řád a smysl. Uspokojení této potřeby umožňuje dítěti učit se, nabývat zkušeností, přizpůsobovat se životním podmínkám, osvojovat si účelné pracovní postupy i strategie společenského chování.

3. **Potřeba životní jistoty**. Uspokojování této potřeby zbavuje člověka úzkosti, dodává mu pocit bezpečí a umožňuje mu cílevědomou aktivitu poznávací, pracovní, společenskou. Je naplňována především v mezilidských citových vztazích.

4. **Potřeba pozitivní identity, vlastního „já“**, znamená pozitivní přijetí sama sebe a své společenské hodnoty. Opakem identity je anonymita. Patříčná sebeúcta i patřičné sebevědomí jsou podmínkou uspokojivého zařazení ve společnosti.

5. **Potřeba otevřené budoucnosti, naděje a životní perspektivy**. Umožňuje uspokojivé prožívání osobního běhu života. Ztráta životní perspektivy (tzv. uzavřená budoucnost) vede k zoufalství.¹¹

1.3 Dílčí závěr

Při hodnocení projevů dítěte je nutné brát v úvahu jak složku organickou, tak psychologickou. Všechny projevy chování je nutno hodnotit ve vztahu k vývoji dítěte, neboť v určitém věku, na určitém vývojovém stupni mohou mít všechny děti obtíže s udržením pozornosti, kontrolou svých emocí, předvídáním nebezpečí, nepocit'ováním strachu, s impulzivním chováním, nepřizpůsobením se pravidlům apod. Dále musíme vyloučit i další faktory, jako je například frustrace, nedostatek motivace, zdravotní potíže a také emoční problémy.¹² Pro hodnocení dítěte je velmi důležitý rozhovor s rodiči, neboť ti mají mnoho zkušeností s dítětem. Je důležité vědět, co konkrétního jim na chování dítěte vadí, co nejvíce narušuje chod v domácnosti, jaké situace jsou nejnáročnější a také, co obtěžuje sourozence. Nejen pro diagnostiku,

¹¹ Matějček, Z., a kol., Náhradní rodinná péče, Praha, Portál, 1999, s. 55

¹² Pokorná, V., Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování, Praha, Portál, 2001, s. 132

ale především pro následnou terapii je významné mluvit s rodiči o obtížích, kterými dítě trpí, nikdy nemluvit o obtížném dítěti. Tímto způsobem lze ovlivnit postoj rodičů k dítěti a lépe je motivovat ke spolupráci. Je třeba, aby tématem rozhovoru byl celkový vývoj dítěte, jeho podrobná anamnéza od těhotenství matky až po současnost, jeho sociální a školní vývoj. Dále je také třeba se dotazovat na situaci v rodině, na zdravotní stav, na vztah dítěte k ostatním členům domácnosti a na výchovné strategie, které používají rodiče ve výchově a jak jsou účinné. Problémy v chování jsou mnohdy nejdříve pouze dočasnou, přechodnou reakcí na stresující události v „životním prostředí“ dítěte. Často je takové chování zpočátku vázáno na jedno konkrétní prostředí, jako je rodina, škola, zájmový kroužek apod. Při zachycení prvních signálů v odlišném chování dítěte hraje významnou roli včasná intervence, pomoc odborníka dříve, než si dítě upevní nežádoucí vzorce chování a než se takové chování projeví ve více prostředích najednou.

2. Výchovná prostředí

Velmi významný ve vývoji dítěte je vliv sociálních faktorů. Při hodnocení poruch chování je třeba pochopit souvislosti, které vedly k jejich vzniku. Obor sociální pedagogiky se mimo jiné zabývá výchovnými vlivy, které vycházejí z prostředí. Život v nevhodném nebo nepodnětném prostředí představuje riziko ve smyslu možného rozvoje nežádoucích způsobů chování, případně i nepříznivých osobnostních charakteristik. Každý odborník, který bude pracovat s dítětem, v jehož chování se objevují určité anomálie, by měl poznat, v jakém prostředí se dítě pohybuje, a které faktory mají vliv na formování jeho osobnosti.

Rudolf Kohoutek říká, že hlavním cílem výchovné práce s dětmi a mládeží je zabránit vzniku a rozvoji závad a poruch chování už v raných stádiích, aby mladý člověk nemusel být umísťován ve výchovných ústavech. Problematika výchovných difícilit dětí a mládeže a jejich vychovatelnosti úzce souvisí s problémy rodičů a rodin jako celku i s problémy škol a mimoškolních zařízení.¹³

Tato kapitola je věnována charakteristice výchovných prostředí, která mají největší význam v socializaci jedince. Jedná se především o prostředí rodiny, školy a zařízení pro volnočasové aktivity. Charakteristika těchto prostředí je zpracovaná ve vztahu k příčinám, projevům i prevenci závadového a poruchového chování.

2.1 Rodina, její význam a funkce

Základním a jedním z nejdůležitějších sociálních prostředí je rodina, neboť ta poskytuje dítěti prvotní sociální zkušenost. Je to prostředí, ve kterém jedinec poznává svět a osvojuje si základní sociální dovednosti. Rodina je zdrojem vědomých i nevědomých podnětů, které působí na utváření osobnosti dítěte již od jeho početí a má prioritní postavení pro rozvoj jedince. Rodina je místem pro uspokojování základních životních i citových potřeb, dále je také místem, kde dochází k přerozdělování ekonomických hodnot. V dobře fungující rodině nalezneme jasné vymezení rolí, respektování osobní autonomie, sdílení hodnotové orientace, vzájemnou toleranci, emoční podporu, schopnost efektivně komunikovat a otevřeně řešit problémy

---

¹³ Kohoutek, R., *Poznávání a utváření osobnosti*, Brno, Akademické nakladatelství CERM, 2001, s. 150

a konflikty. Úloha rodiny, povinnosti a práva rodičů, jakož i práva a povinnosti dětí jsou zakotveny v zákoně č. 94/1963 Sb. o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Není sporu, že nejlepší předpoklady pro tvořivý výchovný proces jsou zajištěny tam, kde je úplná rodina a kde všichni její členové jsou vzájemně spjati vztahem hlubokého porozumění, náklonnosti a důvěry. Dozajista je to nejlepší ovzduší, ve kterém se dítěti dobře daří a kde se jeho osobnost může od počátku zdravě vyvíjet.¹⁴

Dle profesora Matějčka není rodina zdaleka jedinou výchovnou institucí formující osobnost dítěte, ale má za předpokladu normálního fungování jedinečné a výsadní postavení právě v uspokojování jeho základních psychických potřeb. Je tomu tak mimo jiné i proto, že soužitím s dítětem jsou do značné míry uspokojovány i základní psychické potřeby jeho rodičů a ostatních rodinných vychovatelů.¹⁵

Rodina by měla být v určitém smyslu slova bezpečným zázemím, kde se jeden člen může spolehnout na druhého. Ale i v dobře fungující rodině se čas od času objeví nějaký problém, který je potřeba včas a konstruktivně vyřešit. Dítě se tak snáze naučí tyto problémy úspěšně řešit a získávat tak odolnost vůči stresu, bolesti a zklamání. Do jisté míry se schopnost harmonické rodinné výchovy skládá z vyváženě namíchaných předchozích prvků.¹⁶

Odkládání, skrývání a potlačování problémů vede v dlouhodobém měřítku také ke změně klimatu rodiny, to může v dítěti vyvolat únikové snahy po „náhradním řešení“.¹⁷ Bohužel v mnoha případech bývá takovým řešením únik k alkoholu, drogám, do sekt nebo nevhodných vrstevnických skupin.

Význam rodiny pro rozvoj dětské osobnosti a jeho chování je větší než působení jiných faktorů. Rodina je do značné míry určující a kterákoliv vývojově následující sociální skupina musí navazovat na základy, které položila.¹⁸

Dítě si osvojuje chování svého rodiče bez výběru. Proto je nanejvýš důležité, aby se rodiče chovali tak, jak si přejí, aby se chovaly jejich děti. Jedním z určujících faktorů v integraci mezi rodiči a dětmi je rodičovské očekávání. Děti se stávají tím, čím rodiče věří, že se stanou. Rodiče, kteří neustále ostře kárají chování svých dětí nebo je kriticky komentují před jinými rodiči, riskují, že se jejich děti jednou negativní cestou skutečně vydají. Naštěstí tento proces funguje i obráceně. Rodiče, kteří se soustředí

---

¹⁴ Matějček, Z., *Rodiče a děti*, Brno: Avicenum, 1986, s. 60

¹⁵ Matějček, Z., *Výbor z díla*, Praha, Karolinum, 2005, s. 362

¹⁶ Hajný, M., *O rodičích, dětech a drogách*, Praha: Grada Publishing, 2001, s. 70

¹⁷ Hajný, M., *O rodičích, dětech a drogách*, Praha: Grada Publishing, 2001, s. 75

¹⁸ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Praha, Portál, 2004, s. 782

na dobré chování svých dětí, chválí je za dosažené úspěchy a povzbuzují je k dosažení ještě smělejších cílů, se mohou těšit z toho, že se přání, týkající se budoucnosti jejich potomků, vyplní.¹⁹

Rodina zajišťuje mnoho činností, především zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní návyky všech svých členů. Vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, předává jim kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje, usměrňuje, chrání a podporuje své jednotlivé členy.²⁰

Mezi základní funkce rodiny se řadí tyto:

- **Biologicko-reprodukční funkce** má význam pro společnost jako celek, tak i pro jedince, kteří tvoří rodinu. Existencí rodiny je společensky i kulturně regulována sexualita. Dochází jednak k uspokojování biologických a sexuálních potřeb, ale také k uspokojování potřeby pokračování každého rodu jedince.

- **Sociálně-ekonomická funkce** rodiny je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Členové rodiny se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu svého povolání. V rámci rodiny se realizuje řada rozhodnutí týkajících se využití materiálních a finančních prostředků, investic a výdajů. Rodina se chová jako autonomní systém s výraznými prvky solidarity.

- **Socializačně-výchovná funkce** – rodina je první sociální skupinou, která učí dítě přizpůsobovat se sociálnímu životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá velmi široké spektrum nejrůznějších informací a aktivně je zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i s hodnotovými orientacemi a vzory. Hlavní úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života.

- **Sociálně-psychologická podpora členů** – budování a udržování pozitivního rodinného klimatu je jedním z důležitých a nelehkých úkolů rodiny. Pro každého jedince je rodina významným opěrným bodem, v němž hledá bezpečí, které je založeno na vzájemném porozumění. Takové zázemí je pak základem dalších sociálních kontaktů jedince ve společnosti.

---

¹⁹ Melgosa, J., Posse, R., Umění výchovy dítěte, Advent-Orion Praha, Praha, 2003, s. 62

²⁰ Kraus, B., Poláčková, V., Člověk–prostředí–výchova, Brno: Paido, 2001, s. 79

- **Emocionální funkce** – tato funkce je naprosto nezastupitelná, neboť žádná jiná instituce nedokáže vytvořit potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty.²¹

Rodinu lze také charakterizovat z hlediska, zda se jí daří plnit všechny výše uvedené funkce. Můžeme hovořit o rodině:

- a) **funkční** – daří se jí přiměřeně plnit všechny funkce
- b) **afunkční** – v rodině občas dochází k poruchám v plnění jedné i několika funkcí, avšak nenarušují výrazněji chod rodiny a nijak zásadně negativně neovlivňují vývoj dítěte
- c) **dysfunkční** – v rodině dochází k vážným poruchám, až vnitřnímu rozkladu rodiny, zásadně je narušován socializační proces dítěte.²²

Dle docentky Bakošové se výchova v rodině vždy odvíjela od výchovy školní a ta dále od společenské výchovy. V každém historickém období je potřeba v rodině vychovávat děti k hodnotám lásky, slušnosti, úcty, vzájemné toleranci, přátelství, solidarity a dobra. Výchova v rodině má rozvíjet vztah nejen k sobě, ale i ke společnosti, lidem, rodině a také vztah k přírodě.²³

Na žádoucí rozvoj osobnosti dítěte má vliv psychosociální atmosféra v rodině, tzv. klima rodiny. Každá rodina se vyznačuje určitým stupněm soudržnosti a pospolitosti, ovzduším, které se dá charakterizovat jako pohoda, chlad, napětí, nesoulad. Pro emoční stabilitu a zakotvenost člověka má sociální rodinné ovzduší velký význam. Je-li kvalitní, zajišťuje uspokojení potřeby jistoty a bezpečí, potřeby někam patřit, mít někde domov, který je něčím víc než jenom střechem nad hlavou. Také záleží na délce času, který rodiče dětem věnují.²⁴

Styl rodinné výchovy ovlivňuje podle Marie Vágnerové rozvoj dětské osobnosti. Jako nejvýhodnější se jeví kombinace rodičovské lásky a disciplíny fungující jako opora a výzva, propojení individuální citové vazby s tolerancí k individualitě a vývojově přiměřenému odpoutávání. Požadavky rodiny, které jsou spojené s poskytnutím opory

²¹ Kraus, B., Poláčková, V., Člověk – prostředí – výchova, Brno: Paido, 2001, s. 79-82

²² Kraus, B., Poláčková, V., Člověk – prostředí – výchova, Brno: Paido, 2001, s. 79

²³ Bakošová, Z., Sociálna pedagogika ako životná pomoc, Bratislava, Public promotion, 2008, s. 94

²⁴ Kohoutek, R., Poznávání a utváření osobnosti, Brno, Akademické nakladatelství CERM, 2001, s. 115

při zvládání těchto nároků, přispívají k rozvoji dětských kompetencí, sebedůvěry a cílevědomosti.²⁵

Psychologové, pedagogové, sociální pracovníci a další, kdo pracují s jedincem, jehož chování vybočuje z normy, by měli zkoumat, v jaké rodině dítě vyrůstá, jaký výchovný styl převažuje ve výchově dítěte a také zkoumat kompetence rodičů k výchově svých dětí.

Chování rodičů k dítěti jde podle intenzity projevu lásky a přísnosti rodiče rozdělit na čtyři rodičovské styly výchovy. Jen málo rodin má zcela vyhraněný styl, který se dá zařadit do jedné z níže uvedených skupin výchovných stylů:

Příkazující výchovný styl – rodiče své děti vychovávají s velkou přísností, s malými, nebo dokonce žádnými projevy rodičovské lásky. Na své děti mají velké nároky, neprojevují jim porozumění a cit. Rodiče mají sklon k neustálým výčtkám, netrpělivosti, kladení podmínek pro dosažení něčeho žádoucího a příjemného. Hojně vyhrožují, varují a trestají a téměř nerespektují přání dítěte a potřeby s tím spojené. Děti těchto rodičů mají často velmi nízkou motivaci, v dospívání mívají problémy vycházet s ostatními dětmi v kolektivu a nedaří se jim ve škole.

Uvolněný výchovný styl – rodiče svým dětem projevují lásku, ale zároveň jim mnoho dovolí a tolerují. Velmi často nechávají na dětech, aby se samy rozhodly, co, kdy a jak budou dělat. Uvolnění rodiče své děti milují, ale nedokážou jim sami stanovit žádný režim a hranice, díky kterým se mohou děti vyvíjet správným směrem. Z tohoto pohledu se může jednat o určité zanedbávání. Dětem chybí sebekontrola. Často jsou považovány za již vyzrálé osobnosti. V dospívání mají děti rodičů, kteří tento výchovný styl uplatňují, sklony ke zneužívání návykových látek a porušování zákonů.

Zanedbávající výchovný styl – tento výchovný styl se vyskytuje především v rodinách žijících na nízké socioekonomické úrovni, v rodinách nigramotných rodičů. Rodiče se svým dětem nevěnují, neprojevují jim rodičovskou lásku a nekladou na děti žádné nároky. V těchto rodinách chybí řád, disciplína i projevy citu. Děti těchto rodičů mají často sklony k asociálnímu jednání a častěji se u nich projevují psychické problémy.

Podporující výchovný styl - rodiče, kteří preferují tento výchovný styl, dávají dětem najevo svou lásku a náklonnost, ale zároveň jim poskytují stabilitu ve formě daných pravidel a hranic, ve kterých se může dítě pohybovat. Obvykle rodiče bývají

---

²⁵ Vágnerová, M., Vývojová psychologie I., Praha, Karolinum, 2005, s. 9

přísní, dbají na dodržování pravidel, ale jsou také ochotni se svými dětmi diskutovat. K dětem se chovají přátelsky a probíhá mezi nimi otevřená komunikace. Děti takovýchto rodičů mají velkou naději na úspěch a spokojenost v dalším životě. Bývají také oblíbení v kolektivu, sebejistější a schopnější.²⁶

Profesor Matějček také poukazuje na zdánlivě normální situaci, která by neměla přinášet žádné problémy, a to když o vlastní děti pečují vlastní rodiče ve vlastním rodinném prostředí. Ovšem primární vychovatelé jsou nějak „zvláštní“. Touto jejich zvláštností je dána menší příležitost k porozumění dítěti a naopak větší příležitost ke vzniku problémů v rodičovských postojích a v rodičovském chování.

a) Dysfunkce rodičovské role:

1. Psychopatie jednoho, nebo obou rodičů – psychózy, především deprese, atypický vývoj osobnosti, alkoholismus, toxikomanie, těžší neurotické poruchy osobnosti atd.
2. Zvláštní vývoj osobnosti způsobený vnějšími vlivy – psychická deprivace, subdeprivace, zanedbanost atd.
3. Zvláštní životní zaměření – ve vztahu k dítěti se uplatňuje jen ve svých krajnostech, jde o příslušníky promiskuitních komunit, sekt, lidi „v zajetí“ zvláštních rituálů, zvláštních výživových praktik, apod.
4. Zvláštní zaměstnání, jež vzdaluje děti rodičům – většinou časově a následkem toho i vnitřně – jsou to některá umělecká povolání, vysoké politické funkce, jakákoliv mimořádná angažovanost v povolání, apod.
5. Velmi nízký věk rodičů – jde většinou o jedince nezkušené, osobnostně nezralé s mladickými a nikoli rodičovskými zájmy.

b) Nápadnosti a obtíže dané společenským postavením rodiny vzhledem k majoritní společnosti:

1. Etnické menšiny s osobitou kulturou
2. Kulturní menšiny, zvláště subkultury nižší sociálně ekonomické úrovně (tzv. žijící na okraji společnosti).

---

²⁶ Zamazalová, Z., *Pomoc asociálnímu mladistvému, v jeho zátěžích, hledání východisek v praxi*. Brno, 2011, Bakalářská práce

Tito rodiče jako primární vychovatelé rozumějí individualitě svého dítěte z hlediska svého kulturního pozadí, mají však ztížené podmínky pro porozumění jeho potřebám z hlediska okolní majoritní společnosti.²⁷

Zvyšující se rozvodovost v současné době s sebou přináší nový problém v péči o děti, tzv. „dvojitá“ až „trojitá“ děti v rodině. Rodiče přicházejí do nového manželství např. každý se svým dítětem a ještě další jejich vlastní se jim narodí. Společenství v takové rodině může být někdy velmi náročné, a to zejména tehdy, když je narušováno různými zásahy druhých partnerů či nejrůznějšími situacemi mezi dětmi samými. Proto osobnost takových rodičů musí být velmi dobře rozvinuta, stabilní a hlavně tolerantní.²⁸

Velkou pozornost je třeba věnovat dětem, jejichž rodiče se rozvedli, nebo právě procházejí rozvodovým řízením. Jednou z příčin poruchového chování může být strach, stres a nejistota z rozpadajícího se rodinného prostředí. Anglický pedagog Alan Train popisuje, že děti bývají vystaveny nejen bouřlivým výměnám názorů a vzrušeným emocím, ale také se jich mohou přímo dotýkat další těžkosti. Rodiče, kteří spolu ve velkém stresu a nepřátelství válčí, se o děti nedokážou řádně postarat. Starší děti budou napodobovat rodiče a začnou být nepřátelštější a agresivní. Mezi depresemi rodičů, jak před rozvodem, tak po rozvodu, a poruchami chování jejich dětí existuje těsná vazba.²⁹

Profesor Matějček užívá jednu ze základních psychologických pouček, která říká, že *„dítě si zvykne žít docela dobře ve dvou různých světech, pokud se mu nepřátelsky nemíchají.“* Pokračující nepřátelství rodičů vyvolává totiž v dítěti zcela zákonitě silné vnitřní napětí, které je pak úrodnou půdou pro neurotické potíže, poruchy chování a jiné nepříznivé komplikace ve vývoji jeho osobnosti.³⁰

Přestože všechny děti bývají rozvodem rodičů velmi zasaženy, nedá se odhadnout, jak moc se jich to dotýká. Důležité je, aby se jim dostalo účinné podpory. Nejlépe ze strany alespoň jednoho z rodičů, který bude schopen poskytnout dítěti svou přízeň, výchovu, autoritu a dohled. Velkou oporou pro dítě může být prarodič, sourozenci nebo kamarádi. Riziko negativního vlivu na dítě se tím minimalizuje.

---

²⁷ Matějček, Z., *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, Praha, SPN 1992, s. 26

²⁸ Švejcár, J., *Péče o dítě*, Avicenum, zdravotnické nakladatelství Praha, 1985, s. 319

²⁹ Train, A., *Nejčastější poruchy chování dětí*, Praha: Portál, 2001, s. 187-188

³⁰ Matějček, Z., *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*, Praha, H+H, 1992, s. 5

2.2 Škola a její prostředí

Škola je výchovně-vzdělávací instituce, která má za úkol systematizovat a integrovat nejrozmanitější podněty v pevně zakotvený systém a má přispívat k všestrannému vývoji osobnosti.³¹ Výchova ve škole se může rozdělit podle její formy. Vladimír Jůva rozlišuje dvě základní skupiny. První skupina je tvořena výchovou v rámci vyučování a do druhé skupiny zařadil výchovu v aktivitách mimo vyučování, ale při působení školního prostředí.³²

Škola je významnou institucí, která ovlivňuje dětskou osobnost a rozvoj různých psychických funkcí. Každé školské zařízení se podílí na rozvoji nejen poznávacích schopností a různých dovedností, ale působí i jako důležitý socializační činitel modifikující rozvoj určitých osobnostních vlastností a dalších aspektů. Škola působí ve směru eliminace individuálních rozdílů. Vytváří tlak na posílení vlastností a kompetencí odpovídajících obecnému modelu úspěšného žáka.³³

Postoj dítěte ke školním povinnostem, k dalšímu vzdělávání a rozvoji výrazně ovlivňuje prostředí rodiny. Psycholog Jan Čáp uvádí, že rodina podle svých sociokulturních charakteristik působí na motivaci dítěte, na průběh a výsledky jeho učení a činností ve volném čase a na formování vlastností s tím spojených.³⁴

Období počátku školní docházky je pro dítě velmi náročné po stránce fyzické i psychické a přináší s sebou mnoho změn. Ve škole se setkávají děti z různého výchovného prostředí, dochází zde ke konfrontaci jak mezi dětmi navzájem, tak mezi dětmi a učitelem.

Přechodem do školy ztrácí každé dítě své výlučné postavení, které se mu dostávalo do té doby v rodině. Musí se přizpůsobovat novému životnímu rytmu (vstávání v určitou hodinu, vyučovací hodiny přesně dělené přestávkami a pravidelná příprava na školní vyučování). Škola se k dítěti staví jako k jednomu z mnoha a především si žádá, aby se přizpůsobilo, ukáznilo a aby bylo jako ostatní.³⁵ Pro některé děti je to mnoho požadavků najednou a nemusí je zvládnout. Hrozí tedy riziko, že se k těmto nárokům budou stavět lhostejně, mohou je zlehčovat, nebo je budou odmítat. Důsledkem toho pak může dítě reagovat zpočátku neposlušností, vyrušováním

---

³¹ Jůva, V., Jůva, V., Úvod do pedagogiky, Brno, Paido, 1997, s. 88

³² Jůva, V., Jůva, V., Úvod do pedagogiky, Brno, Paido, 1997, s. 89

³³ Vágnerová, M., Vývojová psychologie I., Praha, Karolinum, 2005, s. 20

³⁴ Čáp, J., Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy, Praha, ISV, 1996, s. 46

³⁵ Matoušek, O., Kroftová, A., Hodnocení dítěte, Praha, Portál, 2003, s. 75

a upozorňováním na sebe, později záškoláctvím, drobnými krádežemi apod. Tento jev nelze podceňovat, protože se může prohlubovat.

Některé děti často mívají potíže s chováním již při nástupu do školy, zejména se jedná o potíže ve vztahu k ostatním spolužákům. Britský psycholog Train říká, že je nutné tyto prvotní problémy rozpoznat a dětem s hlubšími problémy či poruchami poskytnout včasnou pomoc a vyhnout se tak vážným problémům s chováním v pozdější době.³⁶ Pozorný učitel je schopný rozpoznat, zda chování dítěte ještě odpovídá normě a je v dětském kolektivu běžné, nebo zda se může jednat o nějakou anomálii a doporučit rodičům odborné posouzení jejich dítěte např. v pedagogicko-psychologické poradně. Pokud se podaří tyto problémy u dítěte zachytit v časném věku, mohou drobná nápravná opatření ve škole i doma zabránit vzniku zásadních poruch v chování.

V rámci školy jsou poskytovány poradenské služby orientované na pomoc při vzdělávání a výchově dětí od 3 do 18 let. Tyto služby jsou poskytovány přímo ve školách a ve školských poradenských zařízeních, mezi která patří pedagogicko-psychologické poradny, speciálněpedagogická centra a střediska výchovné péče pro děti a mládež.

Během školní docházky děti čelí nejrůznějším osobním obtížím. Často se jedná o problémy vážné a traumatizující. Velká většina učitelů nemá odborné poradenské vzdělání a poradenskou praxi, avšak v obecné rovině by měl být učitel schopen poskytnout dítěti základní poradenství. Měl by umět identifikovat problém a být schopen poskytnout dítěti účinnou radu a pomoc při řešení obtížné situace. V případě závažného zjištění by měl být schopen předat informace o problému kolegovi, který je v tomto směru vyškolen, dále zvážit, jak v této věci navázat spolupráci s rodiči a dalšími organizacemi mimo školu. Učitel ve škole by měl žákovi vyjádřit své pochopení a podpořit ho ve chvíli, kdy se žák musí vypořádat s těmito zátěžemi. Učitel si musí také jasně uvědomovat své meze a dát pozor, aby nezašel za hranice své odpovědnosti. Práce s žákem v takové situaci může mít silný dopad i na učitele, a proto se učitel musí správně rozhodnout, zda a jak dalece chce být v daných komplikovaných situacích zaangażován.³⁷

Velmi důležitá je dobrá spolupráce rodiny a školy. Profesor Matějček říká, že je třeba si uvědomit, že učitel má mnoho důvodů, aby nebyl s chováním a výkony dítěte

---

³⁶ Train, A., Nejčastější poruchy chování dětí, Praha: Portál, 2001, s. 51

³⁷ Kyriacou, CH., Řešení výchovných problémů ve škole, Praha, Portál, 2005, s. 10-11

spokojen. Je proto třeba, aby byl co nejlépe informován o příčinách obtíží dítěte, a aby s ním byli rodiče stále v kontaktu.³⁸

Žáky, kteří mají trvalé potíže s chováním, je třeba nechat vyšetřit a zjistit, zda netrpí poruchou emocí a chováním. Pokud mají speciální vzdělávací potřeby, je možné jim další pomoc a podporu poskytnout přímo ve škole, nebo je lze umístit do školy speciální. Je třeba rozlišit potíže s kontrolou emocí a potíže s chováním. Poruchy emocí, jako jsou úzkosti, fobie, krajní uzavřenost apod. mohou končit i psychiatricky diagnostikovanou poruchou. Poruchy v chování, jako jsou například asociální chování, šikana, krádeže a násilí vůči okolí, mohou v krajních případech končit diagnostikovanou poruchou chování.³⁹ Těmto žákům je třeba věnovat pozornost a zabezpečit jim odbornou pomoc.

Jedním z nebezpečných sociálně patologických jevů typických pro školní prostředí je šikana. Marie Vágnerová ji definuje jako násilně ponižující chování jednotlivce, nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.⁴⁰ Metodický pokyn ministra školství č. 28 275/2000-22 platný k 1. 1. 2001 charakterizuje šikanování jako jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit ho nebo zastrašovat. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem, nebo skupinou vůči jedinci či skupině jedinců, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování či zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování jedince dalším jedincem, případně skupinou dalších jedinců. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.⁴¹

Šikana oběti poškozuje psychologicky i sociálně, projevuje se u nich nízká sebeúcta, postrádají sebedůvěru, mají málo blízkých přátel. Je také možné, že se šikana projevuje i na dětském sebepoškozování a sebevražedných pokusech.⁴²

Školy a školská zařízení mají mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházely vzniku tohoto problému a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku.

---

³⁸ Matějček, Z., Rodiče a děti, Praha, Portál, 2011, s. 223

³⁹ Kyriacou, CH., Řešení výchovných problémů ve škole, Praha, Portál, 2005, s. 76

⁴⁰ Vágnerová, M., Psychopatologie pro pomáhající profese, Praha, Portál, 2004, s. 798

⁴¹ Metodický pokyn MŠMT č. 28 275/2000-22, platný k 1. 1. 2001

⁴² Koukolík, F., Drtinová, J., Vzpouora deprivantů, Praha, Makropulos, 1996, s. 210

Poznatky jasně ukazují, že tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci šikanování, její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školská zařízení.⁴³ Ve škole jsou pro šikanu ideální podmínky, je tu velká koncentrace dětí, dostatečný „výběr obětí“, ve škole existuje řada prostor, kam oko pedagoga nedohlédne.⁴⁴

Odhalení šikany je velmi obtížné, protože protagonisty ovlivňuje významným způsobem strach agresorů z případného postihu a oběti z následku odhalení týrání, kdy čeká agresorovu odvetu, tedy přístřeší v šikanování. Proto se tak stává většinou nahodile, nejčastěji na základě náhodného přistihnutí agresora při činu nebo při nedokonalém zamaskování následků šikany na základě informací oběti, spolužáků nebo kamarádů, apod.⁴⁵

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vydalo jako nástroj primární prevence sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů na školách a školských zařízeních metodický pokyn č. j. 20006/2007-51 ze dne 16. 10. 2007, kterým:

- a) vymezuje terminologii a začlenění prevence do školního vzdělávacího programu,
- b) popisuje jednotlivé instituce v systému prevence a úlohu pedagogického pracovníka,
- c) definuje Minimální preventivní program,
- d) doporučuje postupy škol a školských zařízení při výskytu vybraných rizikových forem chování dětí a mládeže.

Primární prevence sociálně patologických jevů u žáků je zaměřena na předcházení rizikovým jevům v chování žáků (záškoláctví, šikana, rasismus, xenofobie, vandalismus, delikvence, užívání návykových látek, extremismus, netolismus - virtuální droga a patologické hráčství), na jejich rozpoznání a na zajištění včasné intervence v případech domácího násilí, týrání a zneužívání dětí, ohrožování mravní výchovy a poruch příjmu potravy.

Tento pokyn představuje určitý návod k efektivní primární prevenci – připravovat kontinuální a komplexní programy, interaktivní programy, které především

---

⁴³ www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-sikanovani; ze dne 6. 2. 2013

⁴⁴ Kolář, M., Skrytý svět šikanování ve školách, Praha, Portál, 1997, s. 35

⁴⁵ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha, Portál, 1995, s. 49

pomáhají čelit žákům sociálnímu tlaku, zaměřují se na zkvalitnění komunikace, nenásilné zvládání konfliktů, odmítání návykových látek, zvyšování zdravého sebevědomí, zvládání úzkosti, stresu apod. Zároveň varuje před neúčinnou primární prevencí – zastrašování, citové apely, pouhé předávání informací, samostatně realizované jednorázové akce, potlačování diskuse nebo promítání filmu bez navazující diskuse k tématu.⁴⁶ Dále tento metodický pokyn upravuje postup řešení případů souvisejících s užíváním návykových látek v prostředí školy a školských zařízení a dále postupy řešení případů krádeží a vandalismu v prostředí školy.

V rámci preventivní činnosti mohou dát rodiče nezletilých žáků škole souhlasné prohlášení k možnosti orientačního testování přítomnosti návykových látek v lidském organismu v průběhu školního roku. Způsob testování na přítomnost alkoholu se provádí pomocí dechové zkoušky a v případě přítomnosti omamných a psychotropních látek pomocí zkoušky ze slin. Je třeba si uvědomit, že včasné odhalení problému se zneužíváním návykových látek a včasné zahájení cílené terapie zvyšuje šanci na nápravu.

Výsledky učení a projevy chování žáků jsou ovlivňovány mikrosociálním prostředím školy, učitelského sboru, školní třídy a skupiny vrstevníků.

Personálně zajišťují na školách prevenci především zaměstnanci školy – ředitel školy, pedagogové, výchovný poradce a metodik prevence.

Ředitel školy – sleduje efektivitu prováděné prevence sociálně patologických jevů na škole. Mapuje problémy v kontextu celé školy, provádí personální a organizační opatření za účelem zlepšení vzájemného soužití ve škole. V případě potřeby svolává výchovnou komisi za účasti rodičů, pedagogů, pracovníků orgánu péče o dítě, psychologů, apod.

Pedagogové – v rámci výuky se věnují rozvoji kompetencí u žáků v oblasti sociálních dovedností, učí je dle principů a metod v rámci stanovené koncepce školy. Provádějí průběžnou diagnostiku žáků a třídy. Na pedagogických radách vzájemně hodnotí uplynulé období, diagnostikují a konzultují případné problémy a navrhují nápravná opatření. Třídní učitel je v kontaktu s rodiči žáků své třídy prostřednictvím třídních schůzek, osobních setkání nebo využívá i dalších možností komunikace např. telefonicky, prostřednictvím elektronické pošty.

---

⁴⁶ Metodický pokyn MŠMT č. j.: 20 006/2007-51; ze dne 16. 10. 2007

Výchovný poradce – ve spolupráci s metodikem prevence koordinuje aktivity školy na úseku prevence. Aktivně nabízí dalším učitelům a žákům možnost poradit se a diskutovat o svých problémech. Svou činnost zaměřuje na žáky, kteří jsou ohroženi ve vlastním vývoji, sebepojetí a komunikaci s druhými. Učitelé informují výchovného poradce o případech výskytu agresivního chování ve třídě, signálů o potížích žáka (např. náhlý i trvalý neúspěch v učení, obtížná komunikace, konflikt s rodiči, apod.), dále ho informují o porušování pravidel soužití ve škole mezi žáky a krádežích ve třídách. Výchovný poradce navrhuje nápravná opatření, dává podnět řediteli školy na svolání výchovné komise. Vede individuální konzultace s dětmi, rodiči a informuje je o možnostech odborné péče a další pomoci. Výchovný poradce má k dispozici kontakty na odborná pracoviště a v případě potřeby může jednat s pracovníky Pedagogicko-psychologické poradny, orgánem sociálně-právní ochrany dětí apod.

Metodik prevence – vytváří Minimální preventivní program a podílí se na jeho realizaci. Komunikuje s učiteli v oblasti primární prevence a v případě vzniklého problému dává podněty k možné nápravě. Dále spolupracuje s institucemi a organizacemi v oblasti primární prevence, koordinuje předávání informací o problematice sociálně patologických jevů ve škole, dokumentuje průběh preventivní práce školy.

Školní psycholog – stále více škol poskytuje prostřednictvím svého školního psychologa pro své žáky, jejich zákonné zástupce a učitele psychologické poradenské služby v oblastech výchovy, vzdělávání a osobnostního rozvoje. Jedná se o individuální i skupinové psychodiagnostické činnosti.⁴⁷ Jednou z činností školního psychologa je práce s třídními kolektivy. Cílem těchto aktivit je mapování sociálního klimatu školních tříd, které napomáhá vytvářet v třídních kolektivech prostředí, v němž budou žáci lépe zvládat své problémy, podporovat vzájemný respekt a úctu k jedinečnosti druhých a sami předcházet vzniku konfliktních situací. Psycholog spolupracuje s učiteli, protože ti jsou v pravidelném kontaktu se žáky a mohou tak postřehnout některé problémové projevy v chování žáků. Učitelé dokonce často zaznamenají změny v chování dítěte rychleji než jejich rodiče. Výhodou těchto postupů je, že se problémy řeší v prostředí, kde vznikly a vytváří se tak široká základna pro jejich prevenci v budoucnosti. Posiluje

---

⁴⁷ www.skolaintegral.cz/skolni-psycholog.html; ze dne 4. 2. 2013

se klima, v němž žáci dobře vědí, že některé projevy chování se na škole netolerují a pokud se přeci objeví, neobávají se je oznámit svým učitelům nebo psychologovi.⁴⁸

2.3 Organizace pro volný čas a jejich funkce

Pod pojem volný čas se běžně zahrnuje odpočinek, rekreace, zábava, zájmové činnosti, zájmové vzdělávání, dobrovolná společensky prospěšná činnost, apod. Je to doba, ve které je člověk sám sebou, koná převážně svobodně a dobrovolně na základě určité hodnotové orientace. Činnosti ve volném čase často nemívají význam pouze pro konkrétního jednotlivce, ale význam těchto aktivit má také společenský dosah, neboť jsou realizovány ve skupinách, sdruženích s určitými sociálními vazbami.⁴⁹

Pedagogické ovlivňování volného času, zejména výchova dětí a mládeže v době mimo vyučování, je významnou oblastí výchovného působení. Poskytuje příležitost vést jedince k racionálnímu využívání volného času, formovat hodnotné zájmy, uspokojovat a kultivovat významné lidské potřeby, rozvíjet specifické schopnosti a upevňovat žádoucí morální vlastnosti. Výchova ve volném čase výrazně přispívá k prevenci společensky nevhodných a škodlivých forem chování, což je důležité v současné společenské situaci, kdy dochází k nárůstu kriminality dětí a mládeže a kdy se snižuje věk delikventů. Vhodně pedagogicky usměrňované ovlivňování volného času dětí a mládeže je jednou z účinných forem prevence tak závažných výchovných problémů, jako jsou projevy agresivity, záškoláctví, drogová závislost, gamblerství, závislost na virtuální droze a dalších.⁵⁰

Volný čas dětí a mládeže a jeho naplňování pozitivními aktivitami hraje významnou roli při utváření osobnosti mladého člověka a při jeho pozitivní socializaci. Důsledkem snížení kvality společenské péče o volný čas mladé generace znamená v mnoha případech i nárůst negativních společenských jevů. Jestliže společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže, může tím do určité míry kompenzovat případné nedostatky školského systému nebo nepodnětného rodinného prostředí. Přesto má rodina zcela dominantní postavení vzhledem k osvojení si aktivit ve volném čase, ovlivňuje dítě nejen tím, jak na dítě výchovně působí, ale i svým každodenním životem.

---

⁴⁸ www.pf.ujep.cz/user_files/školní%20psycholog.pdf; ze dne 4. 2. 2013

⁴⁹ Kraus, B., Sýkora, P., Sociální pedagogika I., IMS, Brno, 2009, s. 51

⁵⁰ Pávková, J. a kol., Pedagogika volného času, Portál, Praha, 2008, s. 37-38

Výchovné působení mimo vyučování je činností jednotlivých typů výchovných zařízení, institucí a organizací, které podle svého charakteru plní v různé míře tyto funkce:

- **výchovně-vzdělávací** – jednotlivé instituce se podílejí podle svých specifických možností a legislativně vymezeného poslání na rozvíjení schopností dětí a mládeže, na usměrňování, kultivaci a uspokojování jejich zájmů a potřeb, na formování žádoucích postojů a morálních vlastností. Na základě praktických činností a zkušeností si mladí lidé vytvářejí vlastní názor na život a na svět.

- **zdravotní funkce** – činnost institucí podněcuje k usměrňování režimu dne, pomáhá vytvářet zdravý životní styl, který spočívá ve střídání činností různého charakteru. Pohybové, tělovýchovné a sportovní činnosti ve volném čase kompenzují dlouhé sezení při vyučování a pro zdravý vývoj dětí jsou nezbytné. Umožňují dětem a mládeži pobyt v příjemném prostředí, v pohodě, mezi oblíbenými lidmi. Velký význam má i účelně zvolené, hygienicky nezávadné a estetické materiální prostředí a dostatek prostoru pro činnosti s podmínkou dodržování zásad bezpečnosti.

- **sociální funkce** – součástí této funkce je nácvik komunikativních dovedností, rozvoj sociálních kompetencí a seznamování s pravidly společenského chování. Nahrazují péči rodičů v době, kdy jsou v zaměstnání nebo mají jiné povinnosti. Pomáhají dětem z méně podnětného nebo z konfliktního rodinného prostředí, vyrovnávají rozdíly mezi nestejnými materiálními i psychologickými podmínkami v rodinách.

- **preventivní a rozvojová funkce** – prostřednictvím různých preventivně-výchovných programů pro děti a mládež je prevence směřována do oblastí drogové závislosti, alkoholismu a kouření, kriminality a delikvence, virtuálních drog, patologického hráčství, záškoláctví, šikany, vandalismu a jiných forem násilného chování, xenofobie, rasismu a intolerance. Výchovné působení na děti a mládež musí být multidimenzionální, musí zahrnovat složku rozvojovou i preventivní. Dále by měla mladému člověku ukázat bezpečné místo a pomoci mu spojit budování své identity a osvojování různých sociálních rolí, umožnit mu zapojit se do skupiny vrstevníků, takzvaně někam patřit.⁵¹

---

⁵¹ Pávková, J. a kol., Pedagogika volného času, Portál, Praha, 2008, s. 42

Zařízení pro výchovu ve volném čase

V praxi je činnost konkrétní organizace, zařízení nebo sdružení zaměřena na určitou skupinu dětí, v určitém časovém úseku, s určitým personálem a na určitou zájmovou oblast. Přehled nejvýznamnějších zařízení:

Školní družiny – jejich činnost je zaměřena a přizpůsobena na práci s dětmi I. stupně základní školy, kromě výchovné a zdravotní funkce zajišťují sociální péči a bezpečnost dětí v době, kdy jsou jejich rodiče v zaměstnání.

Školní kluby – těžiště jejich práce je v zájmové činnosti v pravidelných kroužcích, souborech, tělovýchovných oddílech nebo v průběžné nabídce spontánních aktivit v prostorách klubu, které jsou zařízeny jako herny, počítačové pracovny nebo prostory pro vzájemnou komunikaci. Vycházejí z charakteristiky této věkové skupiny, z větší samostatnosti dětí, jejich vyhraněnější a specializovanější zájmové činnosti, pracují na principu dobrovolnosti.

Střediska pro volný čas dětí a mládeže - mezi ně patří především domy dětí a mládeže a stanice zájmových činností. Tato zařízení umožňují dětem realizaci specializovaných zájmových činností pod odborným pedagogickým vedením. Svou činnost organizují pravidelně v kroužcích nebo pořádají soutěže, prázdninové tábory apod. Významné je, že umožňují účast rodičů.

Domovy mládeže – zajišťují výchovnou péči, ubytování a stravování žákům středních škol, kteří vzhledem ke vzdálenosti místa bydliště a školy nemohou dojíždět. Dbají o dodržování režimu dne, přípravu na vyučování a o účelné využívání volného času. Vzhledem k věku je důležité respektování principu dobrovolnosti a účinné motivace.

Základní umělecké školy – poskytují uplatnění pro děti a mládež s vyhraněnými zájmy a schopnostmi v esteticko-výchovné oblasti, připravují je pro studium na středních a vysokých školách s uměleckým zaměřením.⁵²

Kromě výše uvedených typů zařízení pracuje v oblasti výchovy ve volném čase dětí a mládeže ještě mnoho dalších subjektů, jedná se o občanská sdružení, tělovýchovné jednotky, kulturní spolky, osvětová zařízení a další. Svou činnost v této oblasti obnovila církve a náboženská společenství, která realizují výchovu v duchu křesťanských myšlenek.

---

⁵² Pávková, J. a kol., Pedagogika volného času, Portál, Praha, 2008, s. 43-44

Kvalitní realizace zájmů a potřeb dítěte a mladého člověka prostřednictvím aktivit ve volném čase patří do sociálního učení. Hraje významnou roli při utváření osobnosti mladého člověka a je jedním z důležitých prvků strategie prevence před sociálně patologickými jevy.

2.4 Dílčí závěr

Kvalitní, funkční, podnětné prostředí je důležité pro zdravý vývoj osobnosti jedince. Odborník, který pracuje s dítětem, jehož chování lze označit za problémové, by měl kromě jiných faktorů ovlivňujících chování a jednání dítěte zkoumat prostředí, ve kterém se dítě pohybuje. Sociálně pedagogickým přístupem k prostředí tak může posilovat a upevňovat kladné vlivy prostředí, které jsou zcela v zájmu dítěte a potlačovat, případně předcházet působení negativních vlivů. Měl by zkoumat, jak rodina dítěte plní všechny své funkce, zda dokáže dítěti nabídnout jistotu a bezpečí, nebo zda je nefunkční a je pro dítě zdrojem zátěže. Dále by měl odborník zkoumat, jaké má dítě postavení ve skupině vrstevníků ve škole nebo ve volném čase a hledat zdroj problému dítěte s poruchovým chováním.

Sociální pracovník, případně sociální pedagog může využít jedné z nezastupitelných metod sociální práce, a to je terénní šetření v rodině mladistvého. Takto může osobně poznat prostředí, kde dítě vyrůstá, pozorovat vztahy a postoje mezi jednotlivými členy rodiny a určit socioekonomickou úroveň rodiny. Dále může požádat o spolupráci školu a školská zařízení a požadovat zprávy o chování dítěte ve škole či v zájmovém oddíle. Po důkladném zhodnocení situace a určení sociální diagnózy rodiny dítěte může odborník navrhnout nápravná opatření a motivovat rodiče ke spolupráci, případně k využití odborné pomoci.

3. Orgány a instituce

Důležitou úlohu při zmírňování a vyloučení negativních vlivů, jež jsou důsledkem selhávání ve výchově dětí, má preventivně výchovná péče, která spočívá především v poskytování speciálně-pedagogických a psychologických služeb dětem s rizikem poruchového chování nebo s již rozvinutými projevy poruchy chování a negativních vlivů v sociálním vývoji.

Preventivně výchovnou činnost plní orgány a instituce veřejné správy České republiky i nestátního sektoru, které se zabývají podporou, péčí a pomocí v oblasti práce s dětmi a mládeží a také s jejich rodiči. Důležitá je jejich vzájemná spolupráce a součinnost při řešení situace problémového dítěte. V této kapitole budou představeny jednotlivé orgány a instituce, jejichž úkolem a obsahem jejich činnosti je preventivně výchovné působení, případně intervence.

3.1 Veřejný sektor

Stát zajišťuje svou činnost prostřednictvím ministerstev. Ministerstvo práce a sociálních věcí zabezpečuje pomoc a péči na úseku práce s dětmi a mládeží a poskytuje sociálně-právní ochranu dětí prostřednictvím územně samosprávních celků, jedná se především o krajské úřady, obecní úřady a obecní úřady obcí s rozšířenou působností a jimi zřízené organizace.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy řídí činnost škol a školských zařízení, jimiž jsou např. pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.

Moderní sociálně-právní ochranu dětí lze charakterizovat jako centrálně garantovanou, ale lokálně provozovanou. Je garantovaná státem prostřednictvím státní správy, ale realizovaná konkrétními sociálními pracovníky na místní úrovni, tzv. přenesená působnost státní správy na samosprávu. Státem řízená ochrana dětí zajišťuje rovný přístup ke všem dětem, stejné hodnocení situace dítěte a celé rodiny. Následná intervence bude realizována standardně, objektivně a transparentně. Umožní externí analýzu a kontrolu zvolených postupů, přenos příkladů dobré praxe a případnou modifikaci legislativy na základě poznatků z praxe. Zároveň je však nutné, aby konkrétní výkon ochrany dětí probíhal na lokální úrovni, se znalostí dítěte, rodiny,

komunity i širších sociálních souvislostí daného regionu, s možností pravidelného a intenzivního kontaktu s klienty a návaznými sociálními službami.⁵³

Stát je v systému ochrany dětí zodpovědný v těchto oblastech:

c) **právní podmínky sociálně-právní ochrany** - tvorba příslušné legislativy, implementace mezinárodních dokumentů a smluv do právního systému ČR, vyhodnocování a novelizace související legislativy v souvislosti s poznatky z praxe

d) **organizace sociálně-právní ochrany** nejen v rámci státní správy, ale i oblasti organizace soudní moci – zřizování opatrovnických senátů soudu, soudnictví ve věcech mládeže, apod.

e) **koordinace a metodické vedení výkonu sociálně-právní ochrany** – záruka odbornosti výkonu sociálně-právní ochrany prostřednictvím celoživotního vzdělávání, vydávání metodických pokynů a doporučení, prosazování systémových opatření nadregionálního charakteru (vedení spisové dokumentace Om/Nom, standardy sociálně-právní ochrany, systém včasné intervence, apod).

f) **financování systému** – úhrada sociálně-právní ochrany provozované v rámci veřejné správy, pověřených organizací, návazných sociálních služeb

g) **kontrolní činnost.**

Samospráva ve své i v přenesené působnosti je zodpovědná v těchto oblastech:

a) **výkon sociálně-právní ochrany vůči konkrétním dětem**, žijících v oblasti jejich pravomoci,

b) **vytváření multidisciplinární sítě odborných i dobrovolnických služeb ochrany dítěte a podpory rodiny** – komise sociálně-právní ochrany dětí, síťování sociálních služeb, dotační programy pro podporu sociálních služeb,

c) **monitoring a analýza rizikových faktorů ohrožení** v oblasti jejich pravomocí a vytváření programů prevence a opatření ochrany dětí a podpora rodiny – zařízení péče o předškolní děti, volnočasové a jiné prarodinné aktivity, dopravní a finanční dostupnost uvedených opatření,

d) **vytváření a financování komunitního plánování** v oblasti sociálních služeb a podpory rodiny.⁵⁴

---

⁵³ Pemová, T., Ptáček, R., Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi, Grada Publishing, Praha, 2012, s. 27

⁵⁴ Pemová Terezie, Ptáček Radek, Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi, Grada, Praha 2012, s. 27-29

Ohrožení dítěte je většinou důsledkem selhání jedné, nebo více funkcí rodiny ve vztahu k dětem. Jedním z nejčastějších důvodů bývá částečná, nebo úplná absence základních rodičovských schopností a dovedností, špatná sociální situace rodiny, která rodičům neumožňuje poskytnout vhodnou péči odpovídající potřebám zdravého vývoje dítěte a fyzické nebo psychické problémy rodičů. V těchto rodinách je nutné poskytnout účinnou pomoc a podporu.

Sociálně-právní ochrana dětí je upravena v zákoně č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Dle tohoto zákona se sociálně-právní ochranou rozumí především práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.⁵⁵

Novela zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, platná od 1. 1. 2013, nově ukládá za povinnost obecním úřadům obce s rozšířenou působností pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny, zpracovávat na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny individuální plán ochrany dítěte a pořádat případové konference.

Nově je také zaveden termín sociální kuratela pro děti a mládež. Sociální kuratela spočívá v provádění opatření směřujících k odstranění, zmírnění nebo zamezení prohlubování anebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte a vykonává ji kurátor pro děti a mládež.

Sociálně-právní ochrana dětí se mimo jiné zaměřuje na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život, opakovaně zanedbávají školní docházku, nepracují, požívají alkohol či jiné návykové látky, jsou ohroženy prostitucí, spáchaly trestný čin, opakovaně se dopouštějí útěků od rodičů, na kterých byl spáchán trestný čin, jsou ohrožovány násilím mezi rodiči a další. Nastane-li situace, která ohrožuje řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte, a kterou rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte nemohou nebo nejsou schopni zvládnout, je nezbytné přijmout na ochranu dítěte a k poskytnutí pomoci rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte potřebné opatření orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Tato opatření by měla být zvolena tak, aby na sebe navazovala a vzájemně se ovlivňovala. Při výkonu a realizaci opatření mají přednost ta, která zabezpečí řádnou výchovu a příznivý vývoj

---

⁵⁵ § 1 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

dítěte v jeho rodinném prostředí a pokud to není možné, tak v náhradním rodinném prostředí.

Sociální pracovník nebo kurátor pro děti a mládež pracující s dítětem, které trpí poruchami chování, doporučuje rodičům vhodná poradenská centra a zařízení, kde bude rodině poskytnuta potřebná péče a podpora. Pokud rodiče této pomoci dobrovolně nevyužijí, může sociální pracovník obecního úřadu obce s rozšířenou působností podle § 12 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, uložit povinnost využít odbornou poradenskou pomoc.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností je oprávněn, pokud to vyžaduje zájem na řádné výchově dítěte, vydávat výchovná opatření, kterými jsou:

- a) **napomenutí** – napomene vhodným způsobem dítě, rodiče, osoby odpovědné za výchovu dítěte nebo případně toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě
- b) **dohled** – stanoví dohled a provádí jej ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, školy, případně dalších institucí
- c) **uložení omezení bránící působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte** – zakáže určité činnosti, návštěvu konkrétních míst, akcí nebo zařízení nevhodných vzhledem k osobě dítěte a jeho vývoji
- d) **povinnost využít odbornou poradenskou pomoc** nebo povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu třech hodin, nebo terapie.

Pokud veškerá opatření navrhovaná sociálním pracovníkem nevedla k nápravě, rodiče selhávají při výchově dítěte nebo dítě své rodiče nerespektuje, podává orgán sociálně-právní ochrany podnět nebo návrh k okresnímu soudu na dočasné odejmutí dítěte z péče rodičů či jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte. Okresní soud nařídí dítěti pobyt nejdéle na dobu tří měsíců ve středisku výchovné péče nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, případně do zařízení, které poskytuje zdravotní služby.

Při realizaci těchto postupů se počítá s využitím metod sociální práce odpovídající současným vědeckým poznatkům. Jedná se o metody case management, případové konference a vypracování individuálního plánu ochrany dítěte.

Case management

Jedním z nových směrů práce v sociální oblasti je case management, který se používá při řešení životních nebo sociálních situací, které mají multikauzální příčiny. Do jejich úspěšného zvládnutí je potřeba aktivně a intenzivně zapojit klienta a multidisciplinární tým. Jedná se o model práce s klienty, ve kterém sociální pracovník koordinuje služby poskytované klientům s tím, že do všech fází tohoto procesu je aktivně zapojen klient sám. Je-li klientem rodina, jsou do spolupráce zapojeny i děti, avšak s ohledem na jejich věk, způsobilost a komunikační schopnosti. Poskytování služeb je realizováno na základě společného posouzení potřeb klienta, z tohoto pak vyplývá vytvoření intervenčního plánu, jehož smyslem je především zpřehlednit situaci klienta, stanovit příčiny aktuální obtížné situace a hledat možnosti, jak tuto situaci změnit. Společně vytvořený, podrobný a strukturovaný intervenční plán umožňuje, aby klient rozuměl jeho smyslu i tomu, jak ho naplnit, aby cíle i způsoby jejich dosahování byly reálné, logicky na sebe navazovaly, aby motivovaly klienta ke změně, aby klient nebyl požadavky přehlacen a aby dosažené změny byly měřitelné. Hlavním cílem case managementu je aktivizace klienta a jeho zplnomocňování k řešení své životní situace.⁵⁶ Specifikem case managementu v sociální práci je to, že klíčový sociální pracovník nepracuje pouze se samotným klientem, ale i s jeho sociálním prostředím. To znamená, že k intervenci dochází nejen na straně klienta, ale i na systémové úrovni, např. ve škole, kterou dítě navštěvuje, v rámci sociálních služeb, které klient využívá, v komunitě, kde rodina žije, apod.

Proces case managementu se skládá z těchto fází:

1. screening,
2. hodnocení rizik, diagnostika obtíží,
3. plánování péče,
4. poskytování služeb,
5. monitorování poskytovaných služeb,
6. hodnocení,
7. ochrana zájmů klienta.⁵⁷

---

⁵⁶ Pemová T., Ptáček R., Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi, Grada, Praha, 2012, s. 39-40

⁵⁷ Pemová T., Ptáček R., Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi, Grada, Praha, 2012, s. 41

V praxi to znamená, že case manager vyhledává odborníky, kteří se mohou spolupodílet na hodnocení situace klienta. Osobně provádí hodnocení situace klienta prostřednictvím rozhovorů se samotným klientem, jeho rodinnými příslušníky i ostatními profesionály. Identifikuje a zajišťuje další odborné hodnocení v případě specifických potřeb klienta. Kompletuje informace od všech spolupracujících subjektů, aby bylo možné dokončit hodnocení potřeb klienta. Na základě komplexního hodnocení vyvíjí individuální plán podpory klienta. Zajišťuje a prozkoumává všechny dostupné zdroje. Pomáhá všem zúčastněným porozumět a podporovat intervenční plán. Hodnotí účinnost a správnost dohodnuté služby. Slouží jako kontaktní osoba pro komunikaci všech zainteresovaných osob. Vyhodnocuje pokroky v realizaci intervenčního plánu a poskytuje krizovou intervenci v případě, kdy se může klient dostat do mimořádné situace.⁵⁸ Důležitým aspektem kvalitní práce je vedení spisové dokumentace. Každý pracovník je přímo zodpovědný za ochranu všech údajů o klientovi, které shromáždil a zpracoval ve spisové dokumentaci. Spisová dokumentace by měla být vedena řádně, přehledně a pravidelně.

Případové konference

Novela zákona č. 359/1999Sb., o sociálně-právní ochraně dětí zavádí povinnost pořádat případové konference. Metodické doporučení MPSV charakterizuje případovou konferenci jako odbornou diskusi zainteresovaných subjektů nad konkrétním případem ohroženého dítěte nebo jeho rodiny. Účelem je rychlé a úplné vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny s cílem nalézt optimální řešení. Setkání se uskuteční určenými odborníky za účelem řešení konkrétního problému, uskutečňuje se za účasti dítěte a jeho rodiny nebo osob odpovědných za jeho výchovu. Tato setkání řídí nezávislý moderátor, neboli facilitátor, je to osoba nezaujatá a nezainteresovaná v přímé práci s klientem.

Je třeba, aby všechny strany byly předem seznámeny s kauzou klienta. Účastníkům je předem rozeslána kazuistika v písemné podobě (obsah dle potřeby, zejména popis aktuální situace a podstatné okolnosti).

Průběh případové konference:

- 1) úvodní slovo k cíli konference
- 2) představení, role jednotlivých subjektů
- 3) mapování aktuálních potřeb klienta

---

⁵⁸ Pemová T., Ptáček R., Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi, Grada, Praha, 2012, s. 42

- 4) mapování aktuálního stavu z pohledu jednotlivých subjektů
- 5) návrhy řešení a konkrétních kroků
- 6) diskuse, hledání konsensu, vypracování plánu postupu.⁵⁹

V průběhu case managementu se případové konference konají zejména před zahájením hodnocení klienta (za účelem stanovení postupu hodnotícího procesu a okruhu osob, které se ho zúčastní), po skončení hodnocení klienta (při vytváření individuálního plánu ochrany dítěte), v průběhu realizace individuálního plánu ochrany dítěte (za účelem monitorování realizace plánu, definování cílů a způsobů jejich dosahování) a při ukončování spolupráce. Přestože se případové konference účastní klient a další členové rodiny, za vypracování intervenčního plánu zůstávají odpovědni odborníci.⁶⁰

Individuální plán ochrany dítěte

Individuální plán ochrany dítěte (dále IPOD) je nutno vypracovat realisticky, a to jak s ohledem na stanovené cíle, tak s ohledem na způsoby jejich dosažení, především s ohledem na dostupnost a kapacitu služeb, které budou za účelem jejich naplnění poskytovány. Do celého procesu plánování a poskytování intervence je potřeba zapojit všechny členy rodiny, včetně samotných dětí. Je potřeba podpořit rodiče, aby sami navrhovali a vytvářeli plány na zajištění bezpečnosti a rozvoje svých dětí. IPOD musí obsahovat i časový rámec pro dosažení celkového i dílčích cílů. Vytváření IPOD se musí řídit následujícími principy:

- podporuje a prohlubuje vztah mezi rodinou, OSPOD a poskytovateli služeb,
- usnadňuje rodině realizovat vytyčené cíle, protože konvenují s jejich potřebami,
- umožňuje rodině přijmout nezbytná opatření související s požadovanými změnami, včetně případných zásahů do rodiny např. dohled, pravidelné návštěvy pomáhajících,
- zajišťuje, aby rodina i OSPOD směřovaly ke stejnému cíli,
- určuje povinnosti, kompetence a odpovědnost jednotlivých spolupracujících subjektů.

---

⁵⁹ www.socialny-zaclenovani.cz/case-management-v-socialnich-sluzbach; ze dne 29. 5. 2012

⁶⁰ Pemová Terezie, Ptáček Radek, Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi, Grada, Praha, 2012, s. 45

Individuální plán na ochranu dítěte se musí soustředit zejména na dva klíčové subjekty, a to na dítě a jeho rodiče popř. osoby, které mají dítě v péči. Rovněž musí zohledňovat pozitivní i negativní vlivy širší rodiny, případně komunity.⁶¹ Má písemnou podobu, klienti jsou pod ním podepsáni, směřuje ke zlepšení podmínek dítěte a rodiny a je možné, někdy i nutné jej měnit, kdykoliv se objeví nové skutečnosti, které ovlivní cíle, procesy i časové harmonogramy jeho realizace. IPOD je potřeba vnímat jako dynamický proces, v rámci kterého může docházet k očekávaným i neočekávaným změnám. Tyto změny je vždy potřeba hodnotit ve vztahu k potřebám a ohrožení dítěte a také k postoji rodičů k těmto událostem.

Pedagogicko psychologické poradenství

Pedagogicko psychologické poradny (dále PPP) jsou školská poradenská zařízení a jejich činnost je upravena v zákonech č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (tzv. školský zákon), č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a vyhláškách č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních a č. 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných. Jejich zřizovatelem bývá většinou kraj a sídlo mívají v bývalých okresních městech.

Pedagogicko psychologické poradny poskytují komplexní pedagogicko-psychologická vyšetření dětí a dospívajících a metodickou podporu škole při zajišťování jejich poradenských služeb. K nejčastěji řešeným otázkám patří zjišťování příčin problémů s učením i v chování, profesní a studijní orientace žáků atd.⁶²

Poradenské služby jsou poskytovány bezplatně a jsou zajišťovány týmem pracovníků složeným z psychologů, speciálních pedagogů a sociální pracovníce. O vyšetření může požádat zákonný zástupce dítěte (u nezletilých dětí je nezbytný písemný souhlas rodičů), v případě zletilosti i klient sám. Podnět k návštěvě PPP může dát i škola nebo školské zařízení v součinnosti se zákonnými zástupci dítěte.

Mimořádnou pozornost mají otázky poradenství u problémových jedinců, jedná se o různorodou skupinu dětí a mládeže, jejichž společným jmenovatelem je, že jejich sociální začlenění působí problémy pro společnost, dále vyžadují zvláštní přístup, který

---

⁶¹ Pemová T., Ptáček R., Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi, Grada, Praha, 2012, s. 104

⁶² Kyriacou, CH., Řešení výchovných problémů ve škole, Praha, Portál, 2005, s. 8

je odlišný od přístupu k většině populace.⁶³ PPP se zabývají jednak diagnostikou problémů dítěte a také poskytují následnou péči. V oblasti poruchového chování poskytují pomoc při řešení osobních a rodinných problémů žáků a studentů, pomoc při řešení šikany, sociometrie vztahů ve skupině, např. ve třídě, a prvotní pomoc dětem a mládeži experimentující s drogou a jejich rodičům. Psychologická intervence se zaměřuje na děti s problémem osobnosti v interakci s okolím, projevující se v rodině, ve škole a v mezilidských vztazích. Tyto děti vyžadují speciální přístup a vedení jak ze strany rodiny, tak i školy. Vedení těchto dětí a případně i rodičů probíhá formou individuální či skupinové terapie, rodinné terapie nebo formou psychosociálních her. U některých obtíží jsou využívány relaxační techniky, autogenní trénink, cvičení pro zlepšení koncentrace pozornosti, prvky arteterapie, úprava režimu, stanovení výchovných postupů a nácvik dovedností dítěte potřebných ke zvládnutí náročných, stresových situací.⁶⁴

Střediska výchovné péče

Střediska výchovné péče (dále SVP) poskytují všestrannou preventivní speciálně-pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a dětem propuštěných z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti.

Střediska mají zachytit první projevy vývojových a výchovných poruch nebo problémů v rodině a nabídnout klientům pomoc a intenzivní péči. Takto lze předejít dalším vážným problémům, kterými jsou delikvence, kriminalita, zneužívání návykových látek nebo psychické poruchy. Dále mohou poskytovat dětem okamžitou pomoc při šikaně, útěcích z domova, při řešení problémů po propuštění z ústavní výchovy.⁶⁵

Jsou součástí sítě školských zařízení preventivně výchovné péče, doplňují další školská zařízení a poradenská pracoviště a jejich činnost je zakotvena v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči, ve znění pozdějších předpisů. Jejich cílem je předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dětí nebo narušení jejich zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny či důsledky již rozvinutých

---

⁶³ Kohoutek, R., Pedagogická psychologie, Brno, IMS, 2006, s. 169

⁶⁴ www.pedag-poradna.pel.cz/pedagogicko-psychologicka; dne 15. 2. 2013

⁶⁵ Pávková, J. a kol., Pedagogika volného času, Praha, Portál, 2008, s. 134

poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a přispívat ke zdravému osobnostnímu rozvoji dětí.

Střediska pracují ambulantně nebo poskytují i celodenní (internátní) služby. Nabízejí odborné konzultace rodičům i pedagogickým pracovníkům v oblasti nežádoucích projevů chování. Spolupracují se státní správou při prevenci sociálně patologických jevů i drogových závislostí.⁶⁶

V rámci ambulantní činnosti střediska výchovné péče poskytují krátkodobou i dlouhodobou poradenskou intervenci v krizových a v náročných výchovných situacích. Terapeutická práce probíhá formou individuální, skupinové a také rodinné terapie. Odbornou práci ambulance zajišťují psycholog, etoped a sociální pracovníce. Tito odborníci úzce spolupracují s výchovnými poradci, sociálními kurátory, učiteli a doporučují další terapeutický postup. Ambulantní kontakt s klienty probíhá pravidelně a dlouhodobě.

Internátní forma poskytuje intenzivní dvouměsíční terapeutický program. Tento program je pro klienta dobrovolný a jeho cílem je nastartovat pozitivní změny v jeho chování a prožívání. Rozhodnutí o nástupu do programu je provedeno vždy po dohodě mezi pracovníkem ambulantní části SVP, klientem a jeho zákonnými zástupci. Je určen pro klienty, u kterých není ambulantní péče dostatečně efektivní, dále u klientů, kde je zapotřebí akutní a intenzivní pomoci.⁶⁷

Během internátního pobytu v SVP probíhá v dopoledních hodinách školní výuka. Systém je podřízen věkové skladbě klientů a probíhá většinou individuální formou, kombinovanou se samostatným studiem. Výuka probíhá na základě učebních plánů, které vypracuje kmenová škola klienta, vyučují se všechny předměty jako na kmenové škole, včetně cizích jazyků. Klienti jsou v rámci výuky klasifikováni, známky se odesílají zpět na kmenovou školu. Klient tedy nezameškává výuku ve své kmenové škole, naopak díky individuálnímu přístupu a většímu množství času věnovanému školní přípravě dožene i zanedbané učivo a školní prospěch si zlepší.

Pobyty ve střediscích výchovné péči jsou hrazeny z prostředků MŠMT ČR. Rodiče nebo zákonní zástupci hradí pouze stravné. Věkový rozptyl klientů SVP je od šesti let do zletilosti, případně až do ukončení přípravy na budoucí povolání.

---

⁶⁶ Kyriacou, CH., Řešení výchovných problémů ve škole, Praha, Portál, 2005, s. 8

⁶⁷ www.svphelpme.cz/informace; ze dne 21. 2. 2013

Manželské a rodinné poradny

Manželské a rodinné poradny poskytují odborné poradenství občanům, kteří se dostali do náročné životní a sociální situace. Její zaměstnanci se snaží působit tak, aby se zvýšila u jedinců schopnost řešit svou náročnou situaci vlastními silami, a aby zvládali optimálně plnit svou funkci v rodině. Soudržnost mezilidských vztahů a rodiny podporují efektivní výchovnou, poradenskou a terapeutickou činností.

Činnost manželských a rodinných poraden se zaměřuje především na:

- poskytování pomoci celé rodině, jejíž členové se ocitli v tíživé sociální situaci vlivem vnějších i vnitřních okolností a nevládnutých mezilidských vztahů
- poskytování pomoci rodinám s dětmi, jejichž psychosomatický vývoj je ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobé krizové situace, kterou rodiče neumí zvládnout bez vnější intervence a existují další rizika ohrožení vývoje dětí. Především se jedná o rodiny, kde jim orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo opatrovnický soud doporučil využití pomoci odborného poradenského zařízení
- poskytování pomoci jedinci, případně partnerům s omezenou schopností řešit svou nepříznivou psychosociální situaci vlastními silami
- poskytování pomoci dětem a mládeži ve věkovém rozmezí od 11 let do 26 let ohrožené společensky nežádoucími jevy, jejichž vývoj může být ohrožen působením sociálně problematického prostředí
- poskytování pomoci osobám, které jsou ohroženy domácím násilím a jsou dlouhodobě vystaveny psychickému a fyzickému násilí v rámci své rodiny nebo domácnosti, odborné poradenství je poskytováno v následné péči.⁶⁸

Odborná pomoc v zařízeních manželských a rodinných poraden je bezplatná a může být poskytována i anonymně.

---

⁶⁸ www.psychocentrum.cz/pracoviste; ze dne 2. 3. 2011

Ústavní a ochranná výchova

Jestliže preventivně výchovné postupy při práci s dítětem s poruchovým chováním a jeho rodinou byly neúčinné a další setrvávání dítěte v závadném, případně ohrožujícím rodinném prostředí jej nadále poškozuje, nebo jsou poruchy chování u dítěte tak závažné, že jejich náprava nemůže být ve spolupráci s rodiči zabezpečena prostřednictvím ambulantních služeb, je zapotřebí zajistit pro dítě náhradní výchovnou péči.

Nejvhodnějším řešením je ve spolupráci s širší rodinou dítěte zabezpečit pro ně bezpečné a podnětné prostředí v rodině prarodičů, případně v rodině dalších příbuzných. Pokud není možná tato forma pomoci, lze dítě umístit na základě rozhodnutí soudu do pěstounské péče.

Tato forma náhradní rodinné výchovy je vysoce odborná činnost, neboť pěstouni by z hlediska svých schopností a výchovných předpokladů měli zvládnout vychovávat děti z různých sociálních a rodinných prostředí a také děti s různými osobnostními zvláštnostmi. Žadatelé o výkon pěstounské péče jsou povinni absolvovat psychologická vyšetření, odbornou přípravu, a teprve potom jsou na základě úspěšnosti zařazeni do evidence.⁶⁹

Pokud není možná z právního hlediska, nebo s ohledem na zdárný vývoj dítěte náhradní rodinná péče, je možné přistoupit k soudně nařízené ústavní výchově nebo ochranné výchově ve školských zařízeních.

Ústavní výchova je nařizována u dětí, které pocházejí z rodiny, kde jim není věnována dostatečná péče, nebo kde je jejich výchova ohrožena. Ochranná výchova je ukládána dětem, které mají závažné poruchy chování a další preventivně výchovná opatření byla neúčinná.⁷⁰

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči, ve znění pozdějších předpisů, člení tato školská zařízení takto:

- diagnostické ústavy
- dětské domovy
- dětské domovy se školou
- výchovné ústavy.

⁶⁹ JUDr. Novotná, V., časopis Právo a rodina č. 10/2011, článek Jak dál v pěstounské péči? s. 7-9

⁷⁰ Pávková, J. a kol., Pedagogika volného času, Praha, Portál, 2008, s. 134

Diagnostické ústavy

Diagnostický ústav je zařízení, které přijímá děti na základě rozhodnutí soudu o nařízení předběžného opatření, nebo ústavní výchovy, nebo na základě rozhodnutí soudu o uložení ochranné výchovy, případně na dobrovolný diagnostický pobyt, který vzniká trojstrannou dohodou, a to mezi zařízením, zákonnými zástupci dítěte a samotným dítětem. Pobyt dítěte v tomto zařízení trvá zpravidla osm týdnů.

Diagnostické ústavy se dělí do dvou skupin, a to podle věku:

- **dětské diagnostické ústavy** – zde jsou přijímány děti od 3 let do 15 let, resp. do ukončení povinné školní docházky.
- **diagnostické ústavy pro mládež** – zde se přijímají děti od 15 let, které mají ukončenou povinnou školní docházku.

Podle potřeb dítěte plní diagnostické ústavy tyto úkoly:

- **diagnostické** – vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností,
- **vzdělávací** – zjišťují úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti dítěte přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem,
- **terapeutické** – prostřednictvím pedagogických a psychologických metod směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte,
- **výchovné a sociální** – vztahující se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochrany dětí,
- **organizační** – související s umístováním dětí do zařízení ve svém územním obvodu vymezeném ministerstvem, případně i mimo svůj obvod, spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí při přípravě návrhu na nařízení předběžného opatření,
- **koordinační** – směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývajícími se péčí o děti.

Diagnostické ústavy na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení umísťuje děti do dětských domovů,

dětských domovů se školou nebo do výchovných ústavů.⁷¹ Dále diagnostický ústav zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb stanovených v zájmu dalšího rozvoje osobnosti dítěte.

Dětské domovy

Dětské domovy jsou nejrozšířenějším typem zařízení, která zajišťují ústavní výchovu. Do dětských domovů se umísťují děti ve věku od 3 do 18 let, případně do 26 let věku, z afunkčního a dysfunkčního rodinného prostředí, u nichž ještě nedošlo vlivem zanedbané výchovné péče k závažným poruchám chování nebo děti, které nemohou být svěřeny do náhradní rodinné péče.

V dětských domovech je péče o děti poskytována jako v rodině. Jsou rozvíjeny tělesné, duševní i citové schopnosti a sociální dovednosti dítěte. Ve volném čase se děti mohou věnovat svým zálibám, a to nejen v prostředí dětského domova, ale navštěvují různé zájmové kroužky v domovech mládeže, ve škole i ve sportovních oddílech v obcích. Talentované děti navštěvují základní umělecké školy. Zapojují se do života v místě bydliště, nacházejí si kamarády a nežijí v sociální izolaci.

Děti zde bydlí v rodinných skupinách, sourozenci jsou zařazováni do jedné rodinné skupiny. Rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu mají právo udržovat s dětmi písemný či telefonický kontakt a uskutečňovat vzájemné návštěvy. Pobyt dětí u rodičů nebo jiných fyzických osob je podmíněn souhlasem příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Dětské domovy vyvíjejí a podporují aktivity, které vedou k návratu dítěte do rodiny a k narovnání vzájemných vztahů.

Dětské domovy se školou

Dětské domovy se školou jsou speciální školská zařízení určená pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy dětí, které mají závažné poruchy chování, nebo které z důvodu výskytu přechodné či trvalé duševní poruchy vyžadují výchovně-léčebnou péči a nemohou být vzdělávány ve škole mimo dětský domov.

Do dětského domova se školou jsou zpravidla umísťovány děti od šesti let do ukončení povinné školní docházky.⁷²

---

⁷¹ Pávková, J. a kol., *Pedagogika volného času*, Praha, Portál, 2008, s. 135

⁷² Pávková, J. a kol., *Pedagogika volného času*, Praha, Portál, 2008, s. 138

Výchovné ústavy

Do výchovných ústavů jsou umísťovány děti starší 15ti let se závažnými poruchami chování. Může zde být přijato i problémové dítě starší 12ti let, které má uloženou ochrannou výchovu a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výchovná péče je v těchto zařízeních velmi náročná, často jsou zde umístěny děti, které svým jednáním naplňují skutkovou podstatu trestného činu.

Prostředí výchovných ústavů je vůči svému okolí více uzavřené, jejich součástí může být základní škola, speciální škola, odborné učiliště, střední odborné učiliště nebo střední škola. Volnočasové aktivity probíhají zpravidla ve výchovném ústavu. Zapojení svěřenců do činností mimo ústav závisí na výsledcích resocializace a reedukace.

Pilířem výchovy a převýchovy je pevně stanovený denní režim, jasné vymezení práv a povinností, vytvoření hodnotné a motivující náplně volného času. Dodržování denního režimu s cílevědomými a systematickými postupy má v převýchově velký význam.⁷³

3.2 Nestátní sektor

Po roce 1989 se v České republice začal rozvíjet nevládní sektor orientovaný na všechny formy pomáhání, na dlouhodobou či střednědobou terapeutickou práci s klientem, na krizovou intervenci především v oblasti drogových závislostí, domácího násilí a zneužívání (např. K-centra, Drop-In, Nadace Rosa, dětská krizová centra), na rychlou sociální výpomoc (především katolická a evangelická církevní charita) a na dlouhodobější sociální podporu klientů (azylové domy, chráněná bydlení, např. domy na půli cesty pro mladé lidi opouštějící dětské domovy, sociální byty pro jedince, kteří se dostali do konfliktu s rodinou provozované nadacemi, občanskými sdruženími či církvemi). Nevládní sektor působí zejména v oblastech volnočasových aktivit dětí a mládeže a péče o postižené či stigmatizované skupiny občanů.⁷⁴

Neziskové organizace přináší alternativní řešení k některým státním nebo komerčním službám, které jsou poskytovány celé společnosti. Pro řešení různé sociální problematiky z hlediska neziskových organizací je třeba dlouhodobá strategie, vhodná spolupráce a propagace. Poslání neziskové organizace musí splňovat úlohu, na jejímž

⁷³ Pávková, J. a kol, Pedagogika volného času, Praha, Portál, 2008, s. 139

⁷⁴ Kraus, B., Poláčková, V., Člověk, prostředí, výchova, Brno, Paido, 2001, s. 183-186

základě byla tato organizace založena, musí mít stanovený rozsah a specifikaci činností, kterými bude zajišťovat uspokojování konkrétních potřeb společnosti.⁷⁵

Činnost nestátních neziskových organizací je orientovaná na potřeby regionu, ve kterém působí. Jsou to organizace založené fyzickou nebo právnickou osobou. Rozlišujeme několik typů, např. obecně prospěšné společnosti, občanská sdružení, nadace a nadační fondy, církve a náboženské společnosti.⁷⁶ Provozování jejich činnosti je financováno prostřednictvím dotací, grantů, příspěvků od místní samosprávy a darů.

V oblasti prevence sociálně patologických jevů působí řada organizací. Cílem jejich preventivních programů je pomoc a podpora potřebným lidem, pomáhat mladým lidem zlepšit kvalitu jejich života, předcházet vznikajícím sociálním rizikům, pomáhat jim orientovat se v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich aktuálních obtíží.

Své služby poskytují ve svých zařízeních, a to formou pobytových a ambulantních služeb nebo přímo prací v terénu, kde pomáhají zlepšit kvalitu života jedinců v jejich přirozeném prostředí.

Příkladem pobytového zařízení je Azylový dům pro mladistvé při Centru sociální prevence pro mládež, jehož zřizovatelem je Magistrát města Brna, oddělení sociální prevence pro mladistvé a mladé dospělé (www.brno.cz/cesop). Svým charakterem jde o ojedinělé zařízení, vyplňující prostor mezi selhávající rodinou a ústavní výchovou. Pobyt zde je dobrovolný a svým prostředím se blíží spíše rodině než výchovnému zařízení, délka pobytu je individuální. Pracují zde sociální pedagogové, psycholog a sociální pracovníci, kteří garantují kvalitní péči a vysokou odbornou úroveň výchovné a sociální práce s klienty. Do azylového domu mohou být přijati mladí lidé ve věku 15 – 18 let, ohrožení sociálně patologickými jevy a sociálním vyloučením. Často se jedná o mladistvé, u kterých se v nepřijatelné míře začíná projevovat např. delikventní chování, školní neprospěch, záškoláctví, šikanování, konzumace alkoholu, experimentování s dalšími drogami, účast v závadových partách a jiné.

Cílem Azylového domu pro mladistvé je poskytnout klientům dočasné, dobrovolné azylové ubytování, zlepšit narušené vzájemné interpersonální vztahy mladistvých klientů a jejich rodičů a usnadnit návrat klientů zpět do rodiny. Dále zajistit

---

⁷⁵ Frič, P., *Neziskové organizace a ovlivňování veřejné politiky*, 2. vydání, Praha, Agnes, 2000, s. 54

⁷⁶ Škarabelová, S. a kol., *Když se řekne nezisková organizace*, 1. vydání, Brno, MU v Brně, 2002, s. 25

přípravu klientů na budoucí povolání, zlepšit jejich školní docházku a prospěch, zvýšit jejich osobnostní a sociální kompetence, které by jim umožnily bezproblémový přechod do samostatného života, odstranit či korigovat u klientů projevy sociálně nepřijatelného či asociálního chování a jednání, systematickým a cílevědomým výchovným působením ochránit klienty před pácháním trestné činnosti, konzumací alkoholu a užíváním psychotropních látek a vést klienty k vyrovnání dluhů a splnění podmínek uložených výchovnými opatřeními či tresty.⁷⁷

3.3 Dílčí závěr

Česká republika má vybudovaný rozsáhlý systém nástrojů, institucí a pracovišť, státních i nestátních, kterými lze poskytovat účinnou pomoc dětem, jejichž chování je poruchové, jejich rodičům a pedagogům. Každé odborné pracoviště nabízí určitou specifickou formu pomoci. Nabízené služby se dají vzájemně kombinovat a doplňovat tak, aby poskytovaná pomoc byla co nejúčinnější.

Předpokladem účinné pomoci je vzájemná spolupráce mezi těmito organizacemi. Pracovník pomáhající profesi by měl mít přehled o nabízených službách v regionu, jeho okolí i v rámci celé republiky a také by měl mít vytvořenou dobře fungující sociální síť se svými kolegy z jiných pracovišť a zařízení, se kterými bude úspěšně realizovat některé složitější formy pomoci.

Většina institucí a zařízení, které byly popsány v této kapitole, má své sídlo v místě bývalých okresních úřadů. Některé z nich mají i detašovaná pracoviště v menších městech, tím je zabezpečena snazší dostupnost. Přesto je nutné rozšiřovat terénní službu přímo v rodinném prostředí za účelem budování a zdokonalování sociálních a výchovných kompetencí dětí a jejich rodičů. Stále se vyskytují jedinci i celé rodiny, které se nedokážou vypořádat s životními úkoly, nároky společnosti, problémy a ohrožením v prostředí. Tyto rodiny často žijí na nízké ekonomické úrovni a nabízená pomoc je pro ně těžko dostupná. Terénní sociální pracovník ve smyslu sociální pedagogiky může poskytovat podporu osobám v jejich každodenním životě, pomoc při zvládnutí životních situací, varuje je před rizikovými vlivy a pomáhá jim iniciovat změny v jejich sociálním prostředí a dávat do souladu individuální potřeby a zájmy jedince s možnostmi společnosti.

---

⁷⁷ www.brno.cz/cesop/; ze dne 5. 3. 2013

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4. Výzkumná šetření – poruchy chování a jejich náprava

V praktické části diplomové práce bude představena oblast problematiky poruch chování u dětí a mládeže z pohledu odborníků, kteří se ve svých profesích setkávají s dětmi i jejich rodinami. Sdílejí s nimi problémy, které prožívají, a poskytují jim odbornou pomoc při řešení poruchového chování.

4.1 Cíle a použité metody

Výzkumné šetření zaměřené na problematiku poruch chování z hlediska jejich zjištění u jedince a nabídnutí kvalifikované pomoci jsem založila na kvalitativním výzkumu. Hlavním cílem je představení širšího spektra poruchového chování, možných rizik a zejména systému prevence a zajištění odborné pomoci.

Za dílčí cíle jsem vyslovila tyto hypotézy:

Hypotéza č. 1: U dětí vyrůstajících v konfliktním prostředí je větší riziko vzniku poruchy chování.

Hypotéza č. 2: Včasným podchycením prvních příznaků poruchového chování u dětí se předchází vzniku poruchy chování.

Výzkumné šetření se skládá ze dvou částí. V první části výzkumu jsem použila metodu řízeného polostrukturovaného rozhovoru. Výběr respondentů byl záměrný, oslovila jsem celkem pět odborníků, kteří pracují s dětmi, u kterých se objevuje poruchové chování, a jejich rodiči. Úvodem setkání s jednotlivými respondenty jsem vysvětlila důvod rozhovoru a dále způsob, jakým budou jejich odpovědi zpracovány. Byli ujištěni o zachování anonymity, z tohoto důvodu bude osoba označena počátečním písmenem jejího jména. První otázka rozhovoru byla zaměřena na zjištění věku, pracovní pozice a délky praxe. Dále jsem pokračovala formou polostrukturovaného rozhovoru k dané problematice a pro výzkumné účely byl pořízen jeho přepis.

Pro druhou část výzkumu jsem použila tyto výzkumné metody: pozorování, rozhovor a obsahová analýza. Získaná data jsem zpracovala do pěti případových studií. Z etického hlediska jsou změněna jména osob. Při zpracovávání jednotlivých

případových studií jsem vycházela z prostudování spisové dokumentace vedené orgánem sociálně-právní ochrany obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Osobně jsem byla přítomna jednáním s rodinami a jejich dalšími členy a absolvovala terénní šetření v domácnostech. U některých studií jsem měla možnost osobní konzultace s klíčovým sociálním pracovníkem. Případové studie jsou součástí diplomové práce a jsou uloženy v kapitole Seznam příloh.

4.2 Rozhovory s odborníky

Rozhovor č. 1:

Paní M., 42 let, pracuje na oddělení sociálně-právní ochrany jako sociální pracovníce, na této pozici pracuje již 17 let.

Při výkonu svého povolání sociální pracovníce se občas setkává i s rodinami, které řeší poruchové chování u svých dětí. Především se jedná o vzdorovitost, lhaní, záškoláctví, pozdní příchody domů. V ojedinělých případech se setkala i s případem krádeže mobilního telefonu spolužákovi. Často se objevuje poruchové chování u dětí, jejichž rodiče se rozcházejí, nedokážou se sami s rozchodem vyrovnat a své problémy řeší „přes dítě“. V případech zjištění závažnějších poruch chování předává spisovou dokumentaci kurátoru pro děti a mládež, který pak s dítětem a jeho rodinou pracuje.

Rodiče žádají o pomoc většinou v rámci další práce s rodinou, například při prováděných šetření v rámci soudního řízení o úpravě poměrů k dětem, kdy si postěžují na nevhodné chování dětí. Dále upozorní na nevhodné chování škola nebo policie například při provádění preventivních kontrol v restauracích. Na základě těchto upozornění jsou rodiče i s nezletilým dítětem předvoláni do kanceláře.

V případech, kde sami rodiče mají zájem na odstranění poruchového chování u svých dětí, je spolupráce s nimi velmi dobrá, sami aktivně vyhledávají další formy pomoci. Bohužel v rodinách, kde sami rodiče mají problémy třeba v partnerském vztahu nebo s alkoholem, je spolupráce těžká. Občas se musí přikročit k vydání rozhodnutí o uložení povinnosti vyhledat pomoc nebo k vydání výchovného opatření.

Děti ke spolupráci přistupují různě. Pokud se podaří dítě dobře motivovat, tak se snaží skutečně své chování zlepšit. U dětí se paní M. snaží vždy hledat a nabízet vhodnou volnočasovou aktivitu zejména takovou, která není finančně náročná. K tomu jsou vhodná nízkoprahová zařízení, bohužel jsou dostupná ve větších městech. U dětí a mladistvých, kde se poruchové chování často opakuje, nevidí žádný zájem o nápravu.

Ve funkčních rodinách skutečně vidí, že poskytnutá pomoc je úspěšná. Znesvářené rodiče se snaží vést ke shodnému výchovnému postupu, který budou uplatňovat v zájmu svých dětí. Dále je přesvědčena, že zavedením terénní služby pro rodiny, které žijí na nízké sociální úrovni, a jejichž členové nemají dostatečné kompetence k výchově dětí, by se předcházelo určitým formám poruchového chování nebo výskytu sociálně patologických jevů.

Rozhovor č. 2:

Pan L., 56 let, pracuje ve funkci kurátora pro děti a mládež na oddělení sociálně-právní ochrany dětí již 22 let.

Ve své praxi kurátora pro děti a mládež se setkává především s dětmi a mladistvými se závadovým chováním. Na základě svých dlouholetých zkušeností sděluje, že u dětí do 15 let se objevuje především záškoláctví, drobné krádeže, nerespektování autority buď rodiče nebo i pedagoga ve škole a ve volnočasových aktivitách, alkohol se u těchto dětí objevuje výjimečně. Pro mladistvé je typické spíše toulání, krádeže, alkohol, drogy a nezájem o vzdělání, který již bohužel není postižitelný, protože povinnou školní docházku mají splněnou.

Jeho práce s dětmi a mladistvými začíná ve většině případů na základě upozornění školy o zameškaných neomluvených hodinách, nevhodném chování a dalších prohřešcích nebo na základě upozornění policie o spáchání přestupku nebo trestného činu. Sami rodiče se na něj obracejí v menší míře, odhaduje tak z 30 procent, a to většinou v době, když své dítě již výchovně nezvládají.

Ochota rodičů ke spolupráci za účelem zlepšení chování jejich dětí je různá, někteří rodiče skutečně respektují doporučení na nápravná opatření, jiní se těmto radám brání. Lépe přijímají taková opatření, za která nenesou přímou odpovědnost, a to je doporučení k návštěvě psychologa, rodinné poradny nebo pedagogicko-psychologické poradny. Hůře přijímají doporučení na změnu výchovných metod, zavedení pevných pravidel a kontroly. V některých případech v úplné rodině doporučuje výměnu rolí vychovatelů, např. matka se bude věnovat péči o domácnosti a výchovu dítěte si vezme na starost otec. Velmi těžko se pracuje s rodiči, kteří na své dítě nemají čas a poruchy chování jsou následkem zanedbávání péče rodičů, bohužel takových rodin přibývá.

Některé děti a mladiství mají snahu o zlepšení svého chování a řešení problému. Především děti do 15ti let projevují snahu spolupracovat, možná ze strachu ze snížené známky z chování, důtky. Více se snaží děvčata než chlapci. Bohužel jsou

jedinci, kteří nespolupracují, je jim vše lhostejné. Jedná se především o mládež, která má ukončenou povinnou školní docházku, na další studium nenastoupí a nemají zájem prožívat efektivně volný čas a nudí se.

Pan L. sdělil, že práce s dětmi a mládeží je velmi důležitá. Větší snaha o nápravu chování je u jedinců s jednorázovým vybočením z normy a tam, kde je funkční rodinné prostředí. Domnívá se, že systém pro poskytování efektivní pomoci rodinám i školám je v rámci republiky dostatečný. Velkou mezeru vidí v tom, že Kraj Vysočina nemá své středisko výchovné péče, především v ambulantní formě, a své klienty musí směřovat do jiných krajů, což je pro některé rodiny časově i finančně náročné.

Rozhovor č. 3:

Pan J., 48 let, pracuje 8 let jako učitel v praktické škole, téměř 30 let se aktivně věnuje práci s dětmi v zařízení volnočasových aktivit.

Jako učitel pracuje s dětmi ve věku od 10 do 16 let. Praktickou školu navštěvují děti s poruchami učení i poruchami chování. U dětí se objevuje ADHD, agresivní chování, autismus, kombinované poruchy osobnosti, používání vulgarismů. Také musí řešit problémy, které mají znaky počínající šikany. Se záškoláctvím se setkává především u romských dětí nebo u dětí, které z důvodu svého zdravotního postižení nechápou význam a pravidelnost školní docházky. Záškoláctví se velmi těžko dokazuje, neboť ve většině případů rodiče dodatečně nepřítomnost žáka ve třídě omluví.

Bohužel se nestalo, že by rodiče sami aktivně u pana J. hledali pomoc, je to přesně naopak, učitel musí oslovit rodiče a přesvědčovat je ke spolupráci při řešení problémů jejich dětí. Jako příklad uvádí, že v současné době vyučuje 43 dětí z 35 rodin, téměř u 30 dětí se objevuje poruchové chování a jen 3 rodiny mají zájem o nápravu. Vyučuje i děti z nedalekého dětského domova, tam je spolupráce s vychovateli naprosto bezproblémová. Na rodičovské schůzky se dostavují rodiče dětí, které poruchy chování nemají. Rodiče dětí s problémovým chováním musí do školy zvát individuálně, a to písemně, telefonicky nebo i osobní návštěvou v rodině. Často se stává, že se rodičům dovolá pouze jedenkrát, opakované telefonáty již nezvedají, tak se je snaží kontaktovat z jiného telefonního čísla.

Pokud se rodiče již snaží o nápravu chování svých dětí, tak zpočátku spolupracují, dbají jeho rad, navštíví s dítětem třeba i psychologa, ale pokud nevidí v krátké době zlepšení, tak tuto snahu vzdávají. Bohužel se setkává i s rodiči, kteří by

chtěli pomoci dítěti, ale jejich sociální kompetence jsou omezené a sami by potřebovali podporu.

Musí konstatovat, že ve většině případů děti sami nemají zájem na zlepšení svého chování a jednání, neboť ony neberou, že jejich chování je problémové, ony ho považují za normu. Je přesvědčený, že tyto děti ve své rodině vidí takové vzory chování, podle kterých se učí a chovají. V rodinách, kde dítě vidí zájem rodičů o svou osobu, o společné aktivní trávení volného času, se problémy v chování dětí nevyskytují a pokud ano, tak pouze ojediněle. V jiných rodinách, kde jsou rodiče dlouhodobě nezaměstnaní, požívají alkohol, o děti se téměř nezajímají, mezi členy rodiny dochází k násilí, používají vulgárních výrazů, dítě nevidí pozitivní vzory a chová se stejným způsobem jako rodiče a další členové domácnosti a bezprostředního okolí.

Pan J. udává, že pokud se jedná o úspěšnost poskytované pomoci, je velmi skeptický. Se znalostí prostředí musí konstatovat, že problémy chování, které se objevují u těchto dětí, se objevovaly už i u jejich rodičů. Pokud se jedná o jednorázový prohřešek, tak po domluvě dítěti, projednání s rodiči, případně i na orgánu sociálně-právní ochrany dětí, se již neobjevuje. Pokud se jedná o opakované porušování normy chování, tak poskytovaná pomoc není úspěšná. Velký vliv na poruchové chování u dětí a mládeže vidí v závadovém rodinném prostředí. Uvádí příklad, že mnoha dětem z těchto rodin nabízel uplatnění v zájmových kroužcích. Zpočátku tam děti rády chodily, ale u některých dětí byl velký problém s tím, že nedodržovaly pravidelnost schůzek, včasný příchod do kroužku a v rodině není nikdo, kdo by jim to připomněl, nastavil určitý režim, naučil je hospodařit s časem a vedl je k odpovědnosti.

Rozhovor č. 4:

Paní E., 57 let, pracuje jako učitelka na druhém stupni základní školy, tuto práci vykonává již 34 roků. Několik let pracovala také jako výchovný poradce.

Po ukončení vysokoškolského studia nastoupila jako učitelka na základní školu, ve které působí dodnes. Za více jak třicetiletou praxi v práci s dětmi se také setkala s poruchovým jednáním u dětí. Je přesvědčena, že se změnami v naší společnosti dochází ke snižování přirozené autority učitele, k omezení jeho výchovného působení, a tím k většímu výskytu chování, které občas porušuje normy slušné společnosti. Ve škole se setkává se vzdorovitostí, používáním vulgárních slov a gest, kouřením, lhaním, podvody, bohužel i s alkoholem a záškoláctvím. Ojediněle dochází ke krádežím mobilů, značkového oblečení a poškozování cizích věcí. V jednom případě se setkala

s tím, že žákyně ostříhaly své spolužačce krásné dlouhé vlasy. Při vyšetřování nedokázaly vysvětlit motiv svého jednání.

Rodiče ji přímo z důvodu nápravy chování svých dětí nevyhledávají, ale aktivně se informují při rodičovských schůzkách. Pokud se vyskytne nějaký akutní problém, tak rodiče informuje telefonicky nebo písemně a pozve je na jednání do školy.

Rodiče mají ve většině případů velký zájem tyto věci řešit. Někdy má pocit, že rodiče tyto problémy zlehčují, bagatelizují a někdy se je snaží zakrýt, aby neměli ostudu. Rodičům doporučuje případné změny v přístupu k dítěti, změnu režimu, zajištění větší kontroly žákovských knížek, zapojení dítěte do kroužků podle jeho zájmů, apod. Ve vážnějších případech doporučuje návštěvu psychologa nebo pedagogicko-psychologické poradny. Také zjišťuje rodinnou situaci dítěte, v případě rozvodu rodičů dochází u dětí k výrazným změnám v chování. Její doporučení rodiče většinou respektují. Pokud se objeví závažnější problém, tak se svolává výchovná komise, kam zvou mimo jiných i pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

I ze strany dětí se setkává s ochotou ke spolupráci při řešení problému. Mnohdy stačí, že je vyslechne, žák se jí svěří se svým trápením a dojdou společně k příčině jeho chování a pokusí se společně zjednat nápravu. Jsou ve škole však jedinci, jejichž chování výrazně narušuje vyučování, pokusy o nápravu jsou opakované a neefektivní, ti už snahu o nápravu ani nemají. Často je jejich rodičům doporučován přestup na jinou školu, která má speciální třídy pro tyto děti.

Z jejího pohledu je úspěšnost poskytované pomoci dobrá. Myslí si, že je dostatek vhodných následných zařízení pro pomoc a podporu rodinám, kde se vyskytuje porucha v chování. Pevné, podnětné a stabilní rodinné prostředí vidí jako hlavní důležitý vliv na vývoj dítěte a také jako prevenci proti nevhodnému chování dětí. Také doporučuje rodičům, aby měli přehled o volném čase svých dětí, vhodně je zapojili do zájmových činností a také, aby se seznámili s kamarády svých dětí.

Rozhovor č. 5:

Paní H., 47 let, pracuje na oddělení sociálně-právní ochrany dětí jako kurátorka pro mládež a sociální pracovnice. Funkci vykonává již 24 let.

Při výkonu své práce se setkává převážně s jedinci, jejichž chování není vůbec normální, dopouštějí se různého jednání – lhaní, vzdorovitost, nerespektování autorit, krádeže mobilů, peněz, ale i aut, ničení majetku, vandalismus, záškoláctví, užívání

alkoholu, drog, útěky z domů atd. Má dojem, že v posledních letech se projevuje větší agresivita u jedinců, kteří trestnou činnost páchají.

Rodiče sami pomoc hledají ojediněle, dá se říci, že až když jim problémy s dítětem tzv. „přerůstají přes hlavu“, nebo kdy je agresivita dětí obrácena proti samotným rodičům. Bohužel v těchto případech je na nápravu většinou už pozdě. Ve většině případů se s dítětem a jejich rodiči začíná pracovat až po oznámení školy, policie nebo přestupkové komise o spáchaném činu nebo přestupku.

Rodiče ke spolupráci zpočátku moc ochotní nejsou, nejprve problém svého dítěte popírají, příčinu hledají v partě kamarádů, nepříznivých okolnostech apod. Teprve následně pochopí, že je třeba něco pro dítě udělat. Někteří rodiče nespolupracují vůbec. Pokud jsou ochotni spolupracovat, tak většinou rady a doporučení paní H. respektují nebo i sami prostřednictvím svých známých hledají pomoc. Někteří si přiznají svou chybu, např. že na dítě mají málo času, protože pracují na směny nebo do zaměstnání složitě dojíždějí anebo zpočátku nevěděli, jak se k problému postavit.

K řešení problému se děti samy staví různě. Některé děti jsou svým jednáním tak zaskočené, že samotné projednání skutku v kanceláři kurátora nebo na policii je pro ně dostatečné ponaučení, a již se podobného chování nedopouští. Další jedinci se snaží o nápravu, navštěvují psychologa, psychiatra nebo etopeda ve středisku výchovné péče, po určitý čas je jejich chování v normě, avšak po nějaké době opět přijde oznámení o dalším spáchaném činu, přestupku nebo jinak nevhodném chování. Také se v její evidenci vyskytují děti, které pocházejí z nepodnětného rodinného prostředí, ti jsou jí vděčné za její zájem a chtějí se s paní H. opakovaně setkávat a sdělovat jí své úspěchy.

U prvopachatelů je úspěšnost poskytované pomoci vyšší. Také ve funkčních rodinách se problémové chování u dětí neopakuje. Tam, kde rodina nefunguje, rodiče zanedbávají své děti, dochází k poruchám chování opakovaně. Rodiče snad nemají ani zájem o nápravu. V některých rodinách i rodiče závadovému chování svých dětí napomáhají tím, že jim bezdůvodně vystavují omluvenky, tolerují jim konzumaci alkoholu, případně je pobízejí k páchání trestné činností, např. krádeže železného šrotu, krádeže zboží v obchodních centrech, apod. Paní H. má také opakovanou zkušenost, že podobné poruchové chování se objevuje v generaci rodičů a s odstupem let i v generaci jejich dětí.

Systém nabízených služeb pro nápravu a prevenci poruchového chování vidí jako dostatečný. Je přesvědčena, že je důležité pracovat nejen s jedinci, kteří se

poruchového chování dopouští, ale především s jejich rodiči. Rodičům je třeba stále vštěpovat jejich odpovědnost za chování a jednání svých dětí a motivovat je k používání efektivních výchovných metod. K tomu je nutné využívat všech dostupných nástrojů, v krajních případech i podle § 12 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, uložit rodičům povinnost vyhledat pro dítě odbornou poradenskou pomoc, nebát se využít i výchovných opatření, která je však třeba důsledně kontrolovat.

4.3 Analýza rozhovorů

Všichni respondenti pracují s dětmi a mládeží. Mají dostatečně dlouhou praxi ve svých oborech, která jim poskytuje i možnost sledování vývoje dětí s poruchami chování a srovnávání úspěšnosti poskytované pomoci a podpory rodinám. Dva z respondentů pracují jako učitelé, pan J. vyučuje 8 let na praktické škole, ale zkušenosti s prací s dětmi a mládeží má více jak 30 let jako vedoucí zájmových útvarů při DDM. Paní E. je učitelkou na 2. stupni základní školy a několik let vykonávala funkci výchovné poradkyně. Tři respondenti pracují na úřadu obce s rozšířenou působností na oddělení sociálně-právní ochrany dětí, paní M. pracuje jako sociální pracovníce a setkává se s rodinami různé sociálněekonomické a kulturní úrovně. Pan L. a paní H. pracují jako kurátoři pro děti a mládež, v rámci svého pracovního zaměření se věnují převážně dětem se závadovým chováním.

Pohled jednotlivých respondentů na problematiku poruch chování je z pozice jejich pracovních zařazení různý. Každý z nich se s poruchami chování u dětí a mládeže setkal.

Všichni respondenti uváděli, že nejčastěji se setkávají se vzdorovitostí, nerespektováním autority, lhaním, drobnými krádežemi, záškoláctvím, používáním vulgarismů, podvody, zneužíváním alkoholu a drog. Pan L., kurátor pro děti a mládež, ještě rozděluje typy závadového chování typické u dětí do 15 let a u dětí nad 15 let. U dětí do 15 se nejčastěji objevuje záškoláctví, drobné krádeže a nerespektování autority rodiče nebo učitele. U dětí nad 15 let je to toulání, krádeže, zneužívání alkoholu a drog. V této věkové kategorii se již neobjevuje záškoláctví, neboť tyto děti mají povinnou školní docházku splněnou a nejsou účinné metody, jak přesvědčit děti a jejich rodiče o významu vzdělání – přípravě na budoucí povolání. Pan J., učitel praktické školy, uvádí poruchy chování typické právě pro tento typ školy, je to porucha ADHD,

agresivní chování, autismus, kombinované poruchy osobnosti, používání vulgárních výrazů. U některých z těchto dětí je výskyt poruchového chování podmíněn nepříznivým zdravotním stavem. Paní M., sociální pracovnice, sdělila, že se s poruchovým chováním u dětí setkává častěji v období rozvodu či rozchodu jeho rodičů. Pokud se setká s dítětem se závažnější poruchou chování, předává ho do péče kurátora pro děti a mládež, který má vyšší kvalifikaci s tímto dítětem pracovat. Paní E., učitelka na druhém stupni základní školy, přisuzuje zvyšující se výskyt poruchového chování ve škole snižování autority učitele ve společnosti. Paní H., sociální pracovnice a kurátorka pro děti a mládež, upozorňuje na vyšší agresivitu u dětí a mládeže.

Na otázku, zda rodiče aktivně hledají pomoc pro své dítě, většina respondentů uvedla, že nikoli. Ve většině případů začíná práce s dítětem se závadovým chováním a jeho rodiči na základě upozornění školy nebo policie. Pan L., kurátor pro děti a mládež, odhaduje, že sami rodiče ho žádají o pomoc z 30 procent všech případů, a to většinou v době, kdy dítě již výchovně neovládají. Také paní H., kurátorka pro děti a mládež a sociální pracovnice, sdělila, že ji rodiče vyhledávají ojediněle a to z důvodu, kdy své dítě neovládají anebo je dítě agresivní právě vůči rodičům. Pan J., učitel praktické školy, má špatnou zkušenost s rodiči svých žáků, ke spolupráci je musí přesvědčovat, opakovaně je kontaktovat a uvedl alarmující příklad, kdy z 35 rodin mají zájem o nápravu chování svého dítěte pouze 3 rodiny. Dále uvedl, že spolupráce s vychovateli z dětského domova je naprosto bezproblémová, ti mají zájem o nápravu chování dětí.

Respondenti mají různé zkušenosti s ochotou rodičů řešit problémy svého dítěte. Shodují se v tom, že pokud rodiče mají zájem o své děti, tak spolupráce probíhá dobře, rodiče sami aktivně vyhledávají i další formy pomoci. Paní M., sociální pracovnice, uvádí, že těžko se pracuje s rodiči, kteří sami mají problémy ať v partnerském vztahu nebo s alkoholem. Občas musí přistoupit k vydání rozhodnutí o uložení povinnosti zabezpečit dítěti odbornou pomoc, případně k vydání výchovného opatření. Pan L., kurátor pro děti a mládež, řekl, že rodiče lépe přijímají taková opatření, za která nenesou přímou odpovědnost, hůře berou taková opatření, kde se musí sami angažovat, např. změna výchovného stylu, výchovných metod apod. Velmi těžko se mu spolupracuje s rodiči, kteří výchovu svých dětí zanedbávají. Pan J., učitel praktické školy, uvedl, že dost často rodiče spolupracují jenom zpočátku, pokud v blízké době nevidí zlepšení chování u svého dítěte, tak snahu vzdávají, neuvědomují si, že náprava chování a postojů dítěte vyžaduje určitý čas a trpělivost. Ve své školní praxi se bohužel

setkává s rodiči, kteří i projevují snahu k řešení problémů, avšak nemají dostatečné sociální a výchovné kompetence. Paní M., učitelka na druhém stupni základní školy, i paní H., kurátorka pro děti a mládež a sociální pracovnice, mají zkušenosti s tím, že rodiče se snaží problém s chováním svých dětí bagatelizovat nebo zakrývat a příčinu hledají v partě kamarádů nebo dalších nepříznivých okolnostech.

I děti přistupují k nápravě svého chování různě. Větší snahu o nápravu mají děti, u kterých se poruchy v chování objevují ojediněle, a děti, které pochází z funkčního rodinného prostředí, kde se jim dostává patřičné podpory. V nefunkčních rodinách dochází k opakovanému výskytu poruch chování, děti ani rodiče nemají snahu o nápravu. Pan L., kurátor pro děti a mládež, má zkušenosti, že větší snahu o nápravu svého chování mají děti do 15 let věku. Pan J., učitel praktické školy, uvádí, že děti nemají snahu o nápravu chování především z důvodu, že si neuvědomují, že jejich chování je problémové, ony své chování považují za normu, neboť jiný vzorec chování nepoznaly. Paní M., sociální pracovnice, se snaží děti motivovat ke změně chování, nabízí jim vhodné volnočasové aktivity, snaží se vybírat méně finančně náročné. Paní E., učitelka na druhém stupně základní školy, vidí u dětí ochotu na sobě pracovat, ráda jim pomáhá, hovoří s nimi a společně odhalují problémy, které následně řeší. Má také zkušenosti s dětmi, jejichž chování narušuje průběh vyučování, nemají snahu o zlepšení chování a je jim doporučován přestup do speciálních tříd. Paní H., kurátorka pro děti a mládež a sociální pracovnice, se opakovaně setkává s případy, kdy rodiče přímo ohrožují výchovu svých dětí, a ponoukají je k páčání trestné činnosti.

Úspěšnost poskytované podpory a pomoci vidí respondenti také různě, zde se výrazně projevují jejich praktické zkušenosti z vykonávané profese. Paní M., sociální pracovnice, je přesvědčená, že ve většině případů je poskytovaná intervence úspěšná. Rodiče se snaží vést k jednotnému přístupu k dítěti a navrhuje zavedení terénní asistenční služby pro rodiny, které žijí na nízké sociální úrovni, a jejichž členové nemají dostatečné kompetence k výchově dětí, takto by se dle jejího mínění předcházelo určitým formám poruchového chování nebo výskytu sociálně patologických jevů. Pan L., kurátor pro děti a mládež, úspěšnost v poskytování podpory vidí zejména ve funkčních rodinách a u jedinců s jednorázovým vybočením z normy. Domnívá se, že systém pro poskytování efektivní pomoci je v rámci celé republiky dostatečný. Velký nedostatek vidí v absenci střediska výchovné péče v Kraji Vysočina, alespoň v jeho ambulantní formě, neboť pro některé rodiče je dojíždění za touto službou do jiných krajů velmi finančně i časově náročné a komplikuje to snahu o zlepšení chování u dětí.

Pan J., učitel v praktické škole, je velmi skeptický, pokud se jedná o úspěšnost ve snaze zmírnit poruchové chování. Velmi dobře zná prostředí a zkonstatoval, že poruchami v chování, které se objevuje u jeho žáků, trpěli již jejich rodiče. Úspěch vidí u jednorázových prohrěšků, kdy postačí domluva. Velký vliv na poruchové chování u dětí a mládeže vidí v závadovém rodinném prostředí, kdy dětem není vštěpován smysl pro odpovědnost, nemají stanovený režim a není jim věnována potřebná péče. Paní E., učitelka na druhém stupni základní školy, se na základě svých zkušeností domnívá, že úspěšnost poskytované pomoci je dobrá a zařízení pro pomoc a podporu rodinám, ve kterých se vyskytuje porucha v chování, je dostatek. Prevenci proti nevhodnému chování u dětí vidí ve fungující rodině, která poskytuje pevné a podnětné zázemí. Všem rodičům doporučuje, aby měli přehled o tom, co jejich děti dělají ve volném čase, a aby je zapojili do zájmových činností. Paní H., kurátorka pro děti a mládež, také vidí současný systém nabízených služeb pro nápravu a prevenci poruchového chování jako dostačující. Je přesvědčena, že je důležité pracovat s jedinci, u kterých se projevuje poruchové chování, a s jejich rodiči a využívat přitom všech dostupných nástrojů i těch represivních.

4.4 Vyhodnocení výzkumného šetření

Všichni respondenti se při vykonávání své profese setkávají s různými typy poruchového chování, téměř všichni uváděli lhaní, vzdorovitost, nerespektování autorit, záškoláctví, krádeže. V prostředí praktické školy, která poskytuje vzdělání pro děti s poruchami učení i chování, se ve výraznější míře objevuje porucha ADHD, agresivní chování, autismus a kombinované poruchy osobnosti.

Provedené šetření ukázalo, že jen malá část rodičů má snahu závažnější problémové chování svých dětí řešit a aktivně hledat pomoc odborníků. Snaží se zajistit pro své dítě podporu v době, kdy sami dítě již výchovně nezvládají. Ve většině případů však práce s dětmi a mládeží s poruchovým chováním a jejich rodiči začíná až po upozornění školy nebo policie.

Respondenti uvedli, že ve fungujících rodinách je spolupráce s rodiči dobrá. Rodiče mají snahu spolupracovat a respektují doporučení i rady odborníků. Jsou však rodiče, kteří nespolupracují. Jedná se především o takové rodiče, kteří se sami potýkají s problémy a situace jejich dětí je jim lhostejná. Dále se vyskytují rodiče, kteří z důvodu své poruchy osobnosti nedokážou patřičnou pomoc dítěti poskytnout.

Děti, které pocházejí z funkční rodiny, mají sami zájem o nápravu svého chování. V rodině se jim dostává účinné podpory a poruchové chování se většinou neopakuje. U dětí, u kterých se opakovaně projevuje závadové chování, snaha o nápravu není. Tyto děti pocházejí většinou z nefungujících rodin. Větší snahu na odstranění poruchy vynakládají děti do 15 let.

S dětmi a mládeží, u kterých se projevují poruchy chování, a jejich rodiči je třeba pracovat, motivovat je ke spolupráci a nabízet jim účinné formy pomoci. Respondenti se shodli, že vybudovaný systém institucí i zařízení pro poskytování pomoci rodinám i školám je v naší republice dostatečný. Je však nutné, aby byly přiměřeně dostupné všem potřebným klientům. Vzdálenost a vyšší finanční výdaje na cestovné nemohou být překážkou v úsilí o nápravu chování dětí. V případě nespolupráce ze strany rodičů nebo dětí je nutné využívat nástrojů, které dává k dispozici zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. Dále respondenti vidí účinnou pomoc zejména pro rodiny, které žijí na nízké sociální a kulturní úrovni, a které nemají dostatečné kompetence k výchově dětí, v rozšíření terénní asistenční služby. Za osobní účasti sociálního pracovníka by rodiče byli vedeni k aktivní účasti na výchově svého dítěte, ke zvyšování úrovně vedení domácnosti a k zabezpečení potřebných finančních prostředků.

Druhým typem výzkumu jsou zpracované případové studie, které jsou podrobně vypsány v kapitole Seznam příloh. Tento typ výzkumu byl pro diplomovou práci vybrán především z důvodu, že na jednotlivých případových studiích je možné charakterizovat poruchy chování dětí a mládeže v různých sociálních prostředích a ukázat přístup k řešení jednotlivých rodičů, pedagogů, případně vychovatelů. Tyto studie dokládají, že poruchy chování u dětí a mládeže se objevují ve funkčních rodinách i v rodinách, které neplní své funkce. V přiběžích rodin se objevují různé problémy, neboli rizikové faktory, které ovlivňují vývoj dítěte. Záleží na přístupu a projevené sociální opoře dítěti, které se potýká se závadami v chování. Ve funkčních rodinách, kde rodiče mají zájem o zdárný vývoj svého dítěte, jsou včas podchyceny první příznaky chování, které se odlišuje od normy. Rodiče se snaží pomoci dítěti, případně mu zabezpečit pomoc odborníka (případová studie III a případová studie V). Rodiče žijící odděleně, kteří se nedokázali vyrovnat se svým rozchodem a kteří se nedokážou domluvit na výchovném prostředí pro své děti pro ně tak vytváří nejisté a konfliktní prostředí. Děti žijí v neustálém napětí a musí čelit pomluvám a urážkám druhého rodiče (případová studie II). Jsou rodiny, které své funkce téměř neplní, neposkytují pro děti

bezpečné a podnětné prostředí, jejich výchovu zanedbávají a objevuje se u nich mnoho rizikových faktorů a zátěží (případová studie I a případová studie IV).

Jsem si vědoma, že výzkumná šetření proběhla u malého počtu respondentů a výsledky nelze zevšeobecnit. Přesto si dovoluji tvrdit, že hypotéza č. 1 i hypotéza č. 2 byly potvrzeny.

ZÁVĚR

Výsledkem úspěšné výchovy by měla být rozvinutá harmonická osobnost. Tohoto ideálu se však ve výchovném procesu mnohdy nedosahuje. U nezanedbatelného procenta dětí a mládeže dochází k problémovému vývoji osobnosti pod vlivem mnoha různých faktorů. Je velice důležité včas odhalit různé závady a poruchy v chování, které mohou signalizovat ohrožení normálního zdravého psychického vývoje jedince s důsledky pro jeho sociální začleňování.

Je třeba si uvědomovat, že poruchy chování u dětí a mládeže úzce souvisí s problémy rodičů a rodinného prostředí, případně školního prostředí. Mnohé poruchy chování jsou důsledkem psychického strádání v oblasti základních potřeb, kombinací výchovných chyb a působením ohrožujícího sociálního prostředí. Závady v chování jsou určitým návykem, naučenou chybnou reakcí, kterou je třeba dítě odnaučit.

Při práci s dětmi, jejichž chování vykazuje jisté závady, nelze vycházet jenom z poznání osobnosti dítěte a jeho psychických zvláštností, ale je nutné se zaměřit i na jeho sociální prostředí, ve kterém se pohybuje. Rodina je základním a přirozeným sociálním prostředím dítěte a zásadním způsobem ovlivňuje jeho vývoj a formování osobnosti. Funkční rodina pro dítě představuje předpoklad zdravého vývoje, je významným zdrojem jistoty a bezpečí, významným socializačním a výchovným činitelem a významně se podílí na budování identity dítěte. Funkčnost rodiny však ohrožují různé rizikové faktory a rodina se může stát dysfunkční. Negativní vlivy dysfunkční rodiny se mohou projevit v prožívání, chování i v míře sociální kompetentnosti dítěte. Intimní prostředí rodiny práci s dětmi ztěžuje. Není snadné včas odhalit nedostatky v prostředí rodiny dítěte, je náročné motivovat rodiče ke spolupráci za účelem nápravy chyb v chování jejich dětí.

Cílem mé diplomové práce bylo charakterizovat poruchy chování, upozornit na konkrétní faktory a zátěže, které mohou iniciovat vznik a rozvoj poruchového chování. Charakterizovat výchovná prostředí, která mají značný vliv na formování osobnosti jedince a představit postupy a nástroje pro preventivní nebo resocializační činnosti před sociálně patologickými jevy.

Výzkumným šetřením bylo prokázáno, že je nutné věnovat dětem s příznaky závadového chování nebo s rozvinutými poruchami chování velkou pozornost. Je třeba pracovat s rodiči, pedagogy i vychovateli dítěte a nabízet jim efektivní pomoc

a podporu. V České republice je dostatečná síť institucí, zařízení i nástrojů, kterými lze pomoc i podporu zabezpečovat. Je však nutné je v některých regionech rozšiřovat, aby byly dostupné pro všechny potřebné klienty.

Problematika poruch chování je velmi obsáhlá a mohla by být zpracována v širších souvislostech. Například by mohla zkoumat metody práce s dětmi a mládeží, u kterých se objevuje poruchové chování.

Diplomová práce v uvedeném rozsahu může být pomůckou pro začínajícího sociálního pracovníka nebo sociálního pedagoga při práci s dětmi a mládeží s poruchami v chování.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
Metodický pokyn MŠMT č. j.: 20 006/2007-51 ze dne 16. 10. 2007
Metodický pokyn MŠMT č. 28 275/2000-22, platný k 1. 1. 2002
- BAKOŠOVÁ, Z., *Sociální pedagogika jako životná pomoc*, Bratislava, Public promotion, 2008, 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3
- ČÁP, J., *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*, Praha, ISV, 1996, 302 s., ISBN 80-85866-15-3
- FRIČ, P., *Neziskové organizace a ovlivňování veřejné politiky*, 2. vydání, Praha, Agnes, 2000, 113 s.
- HAJNÝ, M., *O rodičích, dětech a drogách*, Praha: Grada Publishing, 2001, 136 s., ISBN 80-247-0135-9
- JŮVA, V., JŮVA, V., *Úvod do pedagogiky*, Brno, Paido, 1997, 88 s., ISBN 80-85931-39-7
- KLÍMA, P., KLÍMA, J., *Základy etopedie*, Praha, SNP, 1974, 124 s.
- KOHOUTEK, R., *Poznávání a utváření osobnosti*, Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2001, 275 s. ISBN 80-7204-200-9
- KOHOUTEK, R., *Pedagogická psychologie*, Brno, IMS, 2006, 266 s.
- KOLÁŘ, M., *Bolest šikanování*, Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X
- KOLÁŘ, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*, Praha: Portál, 1997, 127 s. ISBN 80-7178-123-1
- KOUKOLÍK, F., DRTINOVÁ, J., *Vzpouza deprivantů*, Praha, Makropulos, 1996, 303 s., ISBN 80-901776-8-9
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ V., *Člověk – prostředí – výchova*, Brno: Paido, 2001, 199 s., ISBN 80-7315-004-2
- KRAUS, B., *Teorie výchovy*, Brno, BonnyPres, IMS, 2006, 30 s.
- KYRIACOU, CH., *Řešení výchovných problémů ve škole*, Praha, Portál, 2005, 151 s., ISBN 80-7178-945-3
- MATĚJČEK, Z., *Rodiče a děti*, Brno: Avicenum, 1986, 335 s. ISBN 735 21-08-31
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., *Krizové situace v rodině očima dítěte*, Praha, Grada, 2002, 128 s. ISBN 80-247-0332-7

- MATĚJČEK, Z., a kol., *Náhradní rodinná péče*, Praha, Portál, 1999, 183 s., ISBN 80-7178-304-8
- MATĚJČEK, Z., *Výbor z díla*, Praha, Karolinum, 2005, 445 s., ISBN 80-246-1056-6
- MATĚJČEK, Z., *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*, Praha, H+H, 1992, 16 s., ISBN 80-85467-53-4
- MATĚJČEK, Z., *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, Praha, SPN 1992
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., *Hodnocení dítěte*, Praha, Portál, 2003, 339 s. ISBN 80-7178-771
- MARTÍNEK, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*, Praha: Grada Publishing, a. s. 2009, 152 s., ISBN 978-80-247-2310-5
- MELGOSA, J., POSSE, R., *Umění výchovy dítěte*, Advent-Orion Praha, Praha, 2003, 195 s., ISBN 80-7172-613-3
- KRAUS, B., SÝKORA, P., *Sociální pedagogika I.*, IMS, Brno, 2009, 63 s.
- PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R., *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*, Grada Publishing, Praha, 2012, 187 s., ISBN 978-80-247-4317-2
- PÁVKOVÁ, J. a kol., *Pedagogika volného času*, Praha, Portál, 2008, 221 s., ISBN 978-80-7367-423-6
- POKORNÁ, V., *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*, Praha, Portál, 2001, s. 333, ISBN 80-7178-570-9
- ŘÍČAN, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*, Praha, Portál, 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9
- ŠKARABELOVÁ, S. a kol., *Když se řekne nezisková organizace*, 1. vydání, Brno, MU v Brně, 2002, 130 s., ISBN 80-210-3031-3
- ŠVEJCAR, J., *Péče o dítě*, Avicenum, zdravotnické nakladatelství Praha, 1985, 343 s.
- TRAIN, A., *Nejčastější poruchy chování dětí*, Praha, Portál, 2001, 198 s. ISBN 80-7178-503-2
- VÁGNEROVÁ, M., *Psychologie problémového dítěte školního věku*, Praha: Karolinum, 1997, 170 s. ISBN 80-7184-488-8
- VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Praha, Portál, 2004, 870 s., ISBN 80-7178-802-3
- VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie I.*, Praha, Karolinum, 2005, 467 s. ISBN 80-246-0956-8

Odborné časopisy:

Právo a rodina č. 10/2011, JUDr. Novotná, V., Jak dál v pěstounské péči? ISSN 1212-866X

Závěrečná práce:

ZAMAZALOVÁ, Z. *Pomoc asociálnímu mladistvému, v jeho zátěžích, hledání východisek v praxi*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Antonín Olejníček.

Internetové zdroje:

Agentura pro sociální začleňování [online]. ©2013 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: www.socialni-zaclenovani.cz/case-management-v-socialnich-sluzbach

Integrál [online]. ©2010 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: www.skolaintegral.cz/skolni-psycholog.html

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky [online]. MŠMT, ©2006 [cit. 2013-02-06]. Dostupné z: www.msmt.ct/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-sikanovani

Pedagogická fakulta UJEP [online]. UJEP, ©2011 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: www.pf.ujep.cz/user_files/skolni%20psycholog.pdf

Pedagogicko-psychologická poradna Pelhřimov [online]. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: www.pedag-poradna.pel.cz/pedagogicko-psychologicka

Psychocentrum - manželská a rodinná poradna Kraje Vysočina [online]. ©2010 [cit. 2011-03-02]. Dostupné z: www.psychocentrum.cz/pracoviste

Statutární město Brno [online]. [cit. 2013-03-05]. Dostupné z: www.brno.cz/cesop/

SVP HelpMe [online]. ©2009 [cit. 2013-02-21]. Dostupné z: www.svphelpme.cz/informace

SEZNAM PŘÍLOH

- P I: Případová studie č. 1 – Bára**
- P II: Případová studie č. 2 – Ondra**
- P III: Případová studie č. 3 – Nikola**
- P IV: Případová studie č. 4 – Michal**
- P V: Případová studie č. 5 – Kamil**

P I: Případová studie č. 1 – Bára

Bára se narodila v roce 1992 do úplné rodiny. Gravidita její matky byla sledovaná, avšak těhotenství bylo rizikové a Bára se narodila již ve 29. týdnu. Vážila 1650 gramů a měřila 42 cm. První tři měsíce života strávila v kojeneckém ústavu, matka za ní pravidelně 1x týdně dojížděla do okresního města. Nebyla kojená, dostávala dětskou umělou výživu.

Bářini rodiče byli manželé, otec (nar. 1968) byl vyučen a pracoval jako ošetřovatel dobytka v zemědělském podniku. Její matka (nar. 1972) byla vyučená šička.

Mladá rodina obývala společnou domácnost s rodiči a svobodným bratrem otce, v nájemném bytě 3+1 žilo společně 6 osob. Jednalo se o byt I. kategorie, byl zařízený starým, opotřebovaným nábytkem. Vedení domácnosti zajišťovala otcova matka, ostatní členové domácnosti ji plně respektovali. V době narození Báry byla rodina finančně zabezpečena, prarodiče byli již důchodu a byly jim vypláceny starobní důchody, otec i jeho bratr byli zaměstnaní a pobírali mzdu, matka dostávala dávky v mateřství.

Rodiče o svou dceru pečovali na výrazné pomoci babičky. Malá Bára bývala od narození velmi často nemocná, prodělala i několik úrazů. Byla jí diagnostikována lehká mozková dysfunkce. Za čtyři roky se jí narodil bratr Michal. O děti stále pečovali rodiče za pomoci babičky. V době, kdy Báře bylo 9 let, babička i dědeček onemocněli nádorovým onemocněním a v krátké době zemřeli.

Bára navštěvovala mateřskou školu v místě svého bydliště, nástup do školy jí byl na základě doporučení psychologa z důvodu LMD odložen. Další školní rok nastoupila k povinné školní docházce, ale na doporučení lékaře navštěvovala Internátní základní školu pro děti trpící lehkou mozkovou dysfunkcí. Od pondělí do pátku bydlela na internátě a na víkendy jezdila domů k rodičům. V internátní škole byla čtyři roky, pátou třídu již absolvovala v Praktické škole v místě bydliště.

Po úmrtí babičky – matky otce, začala péče o domácnost váznout. Začaly se hromadit problémy, se kterými si rodiče neuměli poradit, postupně se začali odcizovat, až nakonec matka odešla ze společné domácnosti a děti nechala na starost otci. Výživné na děti nehradila. V této situaci se otec obrátil na orgán sociálně právní ochrany dětí (dále OSPOD) o pomoc. S otcem byl sepsán návrh na úpravu poměrů k nezletilým dětem. Opatrovnický soud svěřil obě děti do péče otce a matce bylo stanoveno výživné, které i nadále neplatila. V rámci soudního řízení o úpravě poměrů k dětem bylo provedeno také prošetření poměrů v domácnosti otce. Byly zjištěny velké nedostatky

v péči o nezletilé děti. Byl podán k soudu podnět na stanovení dohledu nad výchovou dětí. Okresní soud dohled stanovil a do rodiny začala pravidelně docházet sociální pracovnice. Následně bylo zjištěno, že rodina poslední 4 roky (od úmrtí prarodičů) nehradila nájemné, placeno bylo pouze inkaso – zálohy na el. energii a na plyn. Otec nezletilých dětí byl stále zaměstnán jako pomocný dělník a pobíral minimální mzdu. Dále pobíral dávky státní sociální podpory – přírůstek na děti a sociální přírůstek. Na příspěvek na bydlení neměl z počátku nárok, neboť neměl placený nájem, po zaplacení běžného nájmu mu nárok na příspěvek na bydlení vznikl. Bratr otce, který stále bydlel s rodinou, nikde nepracoval, byl evidovaný na Úřadu práce a pobíral pouze dávku na zabezpečení základních životních potřeb. Otec se sociální pracovníci spolupracoval dobře. Rodině bylo poskytováno i finanční poradenství, otci byl stanoven splátkový kalendář na úhradu dlužného nájemného, který respektoval a pod dozorem sociální pracovnice jej pravidelně plnil. Vedení domácnosti zajišťoval především otec nezletilých dětí, vařil, pral, uklízel, postupně se do domácích prací zapojily i obě děti.

Matka se o děti nezajímala, nenavštěvovala je. Neustále měnila bydliště, stýkala se s lidmi nevalné pověsti.

Ze zpráv ze školy byla Bára hodnocená jako klidná, kamarádká a ochotná žákyně, bývala však často nemocná, měla velké množství zameškaných hodin, které měla částečně omluveny otcem a částečně dětskou lékařkou. Otec se školou spolupracoval, na rodičovské schůzky chodil pravidelně.

Ve třinácti letech se u Báry začaly objevovat první výchovné problémy. Přestala respektovat svého otce, domů se vracela v pozdních večerních hodinách a začala se výrazně líčit. Do práce s rodinou se zapojila i kurátorka pro mládež, která do rodiny docházela dvakrát týdně. Po domluvě začala Bára docházet do kanceláře kurátorky pro mládež každé pondělí odpoledne. Na tyto schůzky chodila Bára ráda, často se dostavila i dvakrát týdně, dělal jí dobře zájem o její osobu. Bára byla komunikativní, ráda si povídala, velmi často hovořila o svých vztazích k chlapcům, někdy se její příběhy jeví jako nepravděpodobné a vymyšlené. Byla jí domluvená zdarma návštěva zájmových kroužků v Domě dětí a mládeže, zpočátku byla velmi nadšená, ale nikdy tam Bára nevydržela soustavně chodit.

Návštěvu odborníků v Pedagogicko-psychologické poradně a v Rodinné poradně otec odmítal z obavy o své zaměstnání, neboť tyto odborníci sídlí v okresním městě, které je vzdáleno 35 km od místa bydliště, otec by si musel vzít dovolenou a také neměl dostatek peněz na jízdenku.

Bára začala utíkat z domu, noci trávila mimo domov, objevilo se u ní i záškoláctví. Ve třinácti letech začala vyhledávat společnost výrazně starších mužů. Dvakrát byla hledaná Policií ČR. Na základě vydaného předběžného opatření byla umístěna do Dětského diagnostického ústavu, odkud se dvakrát pokusila o útěk. Následně byla umístěna do Dětského domova se školou. Otec ji do domova jezdil navštěvovat.

Dle zpráv a pravidelných návštěv sociální pracovnice v dětském domově bylo zjištěno, že Bára je kamarádká, školní úkoly nebo i domácí práce se snaží plnit, i když je nešikovná a pomalá. Je vděčná za každou pochvalu a zájem vychovatelek. Bára v domově snadno podléhala negativním vlivům starších a zkušenějších kamarádek.

Bářina matka v této době začala žít s ženou, která byla zaměstnaná a měla vlastní rodinný domek, později spolu uzavřely registrované partnerství. Svůj život si trochu uspořádala a společně se svou přítelkyní začaly Báru navštěvovat v dětském domově.

Bára ukončila povinnou školní docházku a nastoupila na SOU, kde se začala učit švadlenou. I za pobytu v dětském domově ráda vyhledávala společnost chlapců a koketovala s nimi. Jakmile dovršila 18. narozeniny, odešla z dětského domova. Bára se vrátila zpět k otci, zpočátku ještě navštěvovala SOU v místě bydliště, ale nedoučila se. Seznámila se s mužem, který byl starší o 10 let. Krátce po seznámení otěhotněla a narodila se jí holčička. Dítě mělo vážnou metabolickou poruchu a dostávalo speciální stravu. O dítě se převážně staral jeho otec, který nepracoval, byl v evidenci ÚP. Bára se o dítě odmítala starat. Bára se svým přítelem a dcerou žili v domácnosti u svého otce. Ten bohužel opět neplatil nájemné a byl vystěhován. Bára se s přítelem a dcerou přestěhovali do domácnosti matky a její přítelkyně. Bára opět otěhotněla, narodil se jí zdravý chlapec, přítel Báry odmítl k chlapci uznat otcovství. Bára opustila přítele i obě děti a vrátila se k otci, který žije jako bezdomovec v karavanu na louce za městem. O dvouletou dceru se stará bývalý přítel a o syna pečuje Bářina matka, která si podala návrh na svěření dítěte do své péče.

V současné době bydlí Bára s otcem v jeho karavanu, o své děti se nezajímá. Je v evidenci Úřadu práce, o zajištění zaměstnání nemá zájem, pobírá dávky v hmotné nouzi, stanovené výživné pro své děti nehradí. Z kontaktů s Bárou je zřejmé, že o další životní perspektivě nepřemýšlí.

Sociální diagnóza:

Bára se narodila do úplné rodiny. Po úmrtí babičky rodina přestala plnit většinu svých funkcí. Rodinné prostředí neposkytovalo žádné podněty, u Báry se zřetelně projevují známky dlouhodobé emoční deprivace. Ráda by k někomu přilnula. Otec je simplexní osobnost, neumí poskytovat citovou podporu, v rámci své osobnosti dokáže zajistit pouze základní materiální záležitosti rodiny. Matka také nedokázala zajistit citové potřeby dětí, ve vztahu k manželovi se cítila frustrovaná a raději z rodiny odešla.

Za velmi nešťastné lze označit doporučení lékaře absolvovat první čtyři roky školní docházky v internátní škole. Rodiče tak neměli možnost podílet se na pravidelné přípravě dcery do školy, a zcela určitě zde došlo ke vzájemnému k odcizení Báry a jejích rodičů.

Tato případová studie také ukazuje na pochybení v systému, kdy rodina po dobu čtyř let /!/ neplatila nájemné a majitel bytu /městský úřad/ zřejmě z důvodu nekvalitní evidence úhrad nájemného tyto dluhy včas nepožadoval a rodina se tak dostala do dluhů, které nedokázala zaplatit a na základě rozhodnutí soudu byl otec vystěhován.

Otec neměl dostatečné výchovné kompetence, Bára ho nerespektovala, volila záškoláctví a útěky z domu.

Bára měla v dětství velkou snahu po sebeuplatnění, neustále se snažila své okolí zaujmout, ráda zveličovala své zkušenosti s hochy, byť mnohdy byly vymyšlené. Již ve třinácti letech se výrazně až nevkusně líčila. Nemá vlastní náhled na svou situaci, je velmi sugestibilní, snadno podléhá i negativním vlivům, na tuto skutečnost ukazují útěky z ústavu.

Bára je velmi komunikativní, ráda a ochotně spolupracuje s dospělým, čímž si vynahrazuje dlouhodobé citové strádání. Je nesamostatná, svěřené úkoly plnila pod dohledem a důsledným vedením vychovatelek. V dospívání jí velmi chyběla osoba matky, rodiče se nezajímali o její potřeby, nedokázali jí nabídnout podporu a zájem. Bára neměla v rodině naplněnou potřebu bezpečí, jistoty a sounáležitosti. Pochopení nalézala mimo svou rodinu, proto snadno podléhala starším mužům. Bára s přítelem nepoužívali žádnou antikoncepci a téměř v začátku známosti Bára otěhotněla. V krátké době porodila dvě děti, jejichž péči nedokázala zvládnout. Ze situace zvolila únik návratem k otci, který žije nedůstojným způsobem života. Nehradí výživné ani na jedno z dětí. Je nezaměstnaná a o hledání zaměstnání nemá zájem.

Návrh na možná opatření:

S Bárou, která nyní žije ve vyloučené lokalitě, by měl být v pravidelném kontaktu sociální pracovník, který jí poskytne pomoc a podporu při vyřizování osobních záležitostí a opakovaně jí bude připomínat její povinnosti plynoucí z evidence uchazečů o zaměstnání (např. pravidelná docházka na kontaktní místa Úřadu práce, neboť z důvodu sankčního vyřazení z evidence uchazečů by neměla hrazeno sociální pojištění, neměla by nárok na dávky v hmotné nouzi a hrozila by jí tak újma na zdraví a vznik dluhů).

Dále by měl sociální pracovník Báru motivovat a podporovat ke kontaktům s jejími dětmi, aby se o ně zajímala, navštěvovala je a také, aby si řádně plnila svou vyživovací povinnost. Neplněním vyživovací povinnosti se vystavuje možnému trestnímu stíhání.

Nelehkým úkolem bude motivovat Báru ke změně životního stylu a vybudování optimální životní perspektivy.

P II: Případová studie č. 2 – Ondra

Druhý příběh pojednává o dvanáctiletém chlapci Ondrovi. Do evidence orgánu sociálně-právní ochrany se rodina dostala z důvodu podání návrhu na úpravu poměrů k synovi v době, kdy Ondrovi bylo 5 let.

Ondra se narodil nesezdanému páru. Matce bylo 39 let, byla již dvakrát rozvedená, z předchozích manželství měla dva dospívající syny. Jeho otec (32 let) byl již také jednou ženatý a z prvního manželství měl syna, se kterým se nestýkal. Rodiče žili spolu ve společné domácnosti v rodinném domku matky. Matka byla zaměstnaná jako dělnice, její příjem ze zaměstnání byl ve výši minimální mzdy. Otec byl dlouhodobě v evidenci Úřadu práce, občas si vydělával jako sezónní dělník. Rodina pobírala dávky státní sociální podpory. V soužití rodičů stále častěji docházelo k hádkám, důvodem byl nedostatek finančních prostředků. Matka se snažila nacházet pro otce vhodná zaměstnání, ten je však odmítal a raději čas trávil doma. Občas byl krátkodobě zaměstnán. Matka odmítala hradit celé náklady domácnosti včetně potřeb otce ze svého nízkého příjmu, žádala otce svého syna, aby se ze společné domácnosti odstěhoval. Ten to však odmítal a hádky se v domácnosti odehrávaly téměř denně a za přítomnosti tehdy pětiletého Ondry. Matka podala návrh k okresnímu soudu na svěření syna do své péče a na stanovení výživného. Opatrovníkem byl po dobu soudního řízení ustanoven orgán sociálně-právní ochrany dětí a v rámci řízení bylo provedeno prošetření poměrů v rodině dítěte. V době, kdy bylo prováděno šetření, byla v domácnosti přítomna matka, otec i nezletilý Ondra. Během zjišťování poměrů se mezi rodiči strhla velká hádka, již byl přítomen i Ondra. Oba rodiče na sebe vzájemně hlasitě křičeli, obviňovali se, nebylo možné je zklidnit. Během hádky rodičů si Ondra kreslil pastelkami obrázek, který následně předal sociální pracovníci. Na obrázku byl hrad, v něm dvě zamřížovaná okna, v jednom okně byla nakreslená matka a ve druhém okně byl nakreslen otec. Bohužel nebyla možnost, aby Ondra svůj obrázek blíže okomentoval.

Proběhlo soudní řízení, syn byl svěřen do výchovy matky a otci bylo stanoveno výživné. Otec výživné neplatil, i nadále bydlel v domku matky a odmítal se odstěhovat, na domácnost jí nepřispíval. Matka si neustále stěžovala na hádky a napadání ze strany otce. Asi po půl roce takto konfliktního soužití si otec našel podnájem ve staré zemědělské usedlosti v sousední vesnici. Odstěhoval si své osobní věci, neměl možnost

se do domku přihlásit k trvalému pobytu, a proto matka požádala o zrušení trvalého pobytu otce v jejím rodinném domku.

Otec se v domku zabydlel, provedl zde nějaké zednické opravy a začal si brát na víkendy Ondru. Matka těmto návštěvám bránila. Nechtěla, aby Ondra trávil celé víkendy v domku u otce a odůvodňovala to tím, že Ondra trpí na alergie a v domku je plíseň. Otec požadoval po orgánu sociálně právní ochrany dětí provedení šetření a zjištění stavu nemovitosti. Šetření se zaměřením na technický stav nemovitosti bylo provedeno, zdivo bylo suché, plíseň se v žádné obyvatelné místnosti domku nevyskytovala, místnosti byly čistě vybělené vápnem. Zařízení domku bylo starší, ale plně funkční, udržované v pořádku a čistotě. Koupelna s vanou, ohřívačem vody a záchodem byla nově obložená. S otcem bylo domluveno, aby do domku pozval i matku svého syna, aby se sama mohla přesvědčit, že prostředí domku je čisté a vhodné pro pobyt syna. Návštěvu v domě matka odmítala. Orgán sociálně právní ochrany ubezpečil matku o dobrém technickém stavu nemovitosti. Matka již synovi návštěvám u otce nebránila a Ondra tak trávil každý druhý víkend u otce. Situace v rodině se uklidnila. Asi po jednom roce si otec našel přítelkyni a přestěhoval se k ní do města vzdáleného asi 80 km od bydliště syna. Opět začaly problémy s návštěvami syna u otce, pro syna si vždy v pátek každý druhý týden dojel autem do bydliště matky, ale požadoval, aby si matka pro syna v neděli jezdila. Ta to odmítala z důvodu, že nemá dostatek finančních prostředků na dopravu, nemá ani auto a doprava do tak vzdáleného místa je velmi komplikovaná. Ondra za otcem jezdil rád, protože spolu s otcem a jeho přítelkyní podnikali různé výlety. Ondra začal mít problémy ve škole, zhoršil se v prospěchu, nerozuměl si s paní učitelkou. Neměl stále kamarády. Ondra si stále více u matky prosazoval, že by chtěl bydlet s taťkou. Otec matce navrhl, že by bylo vhodné vzhledem k problému ve škole a zhoršenému prospěchu, aby Ondra změnil školu a bydlel u otce. V té době otec pracoval. Matka s rozhodováním velmi váhala, ale chtěla synovi vyhovět a tak souhlasila se změnou výchovy.

Ondra se přestěhoval k otci a změnil školu. V nové škole se mu líbilo, zlepšil si prospěch, zapojil se do sportovních aktivit, o víkendech jezdil na zápasy. Za matkou jezdil málo. Ta mu to zpočátku tolerovala, byla ráda, že se vyřešil problém se školou a syn je spokojený. Asi po roce se otec rozešel se svou přítelkyní. Našel pro sebe a pro syna bydlení v ubytovně. Otec přestal pracovat a byl v evidenci Úřadu práce. Kontakt matky s Ondrou byl minimální. Matka usilovala, aby Ondra za ní jezdil každý druhý víkend. Ondra návštěvu u matky nejprve přislíbil, ale pak ji otec zrušil s tím,

že Ondra má turnaj. Časem matka zjistila, že otec tyto kontakty syna s matkou ruší účelově, otcem uváděné turnaje se nekonaly. Matka podala návrh k soudu na úpravu styku. Okresní soud matčině návrhu vyhověl a rozsudkem upravil kontakt syna s matkou, ale otec rozsudek nerespektoval a syna matce odmítal předávat. Ondrova matka si našla přítele, který ji podporoval při úsilí stýkat se se synem, několikrát ji dovezl do bydliště otce a Ondra s nimi odjel na víkend. U syna se začaly objevovat problémy v chování, nejprve vždy na návštěvě u matky něco zcizil, např. matčině kamarádce odcizil peněženku s finanční hotovostí, jindy zase matce vzal notebook a ukryl ho na dvoře. Později se objevily drobné krádeže a podvody ve škole. Otec měl zájem tyto problémy bagatelizovat a neřešit, matce vzkazoval, že si to se synem již vyřídil. Naopak matka chtěla tyto vznikající problémy řešit a žádala otce, aby navštěvoval se synem psychologa. Matka se dostavila na sociální odbor, hovořila o současných problémech se synem, dále sdělila, že si všimla modřin, které měl syn při své návštěvě u matky na zádech a stehnech. Syn jí nebyl schopen říct, jak k modřinám přišel. Také sdělila, že by si syn přál bydlet u matky a jejího přítele, ale má obavy z otce. Mezitím problémy ve škole sílily. Z počátku je třídní učitelka řešila s otcem, ale výsledek nebyl žádný, a proto se obrátila i na matku. Ondrova matka požádala o změnu výchovy, neboť se obávala o další vývoj svého syna. Měla důvodné podezření, že otec syna bije a zakazuje mu kontakt s matkou, termíny turnajů jsou pouze záminkou, aby Ondra za matkou nemohl jet. Otec opakovaně vodil svého syna na pracoviště orgánu sociálně právní ochrany a požadoval sepisování protokolů, do kterých by Ondra uváděl důvody, proč nechce jezdit za matkou. Při rozhovorech se sociální pracovnící Ondra sděloval, že by za mamkou jezdil rád, ale musí o víkendech hrát házenou nebo s taťkou jezdil k babičce. Ohledně modřin se vyjadřoval, že občas nějakou má, protože padá z kola nebo je má ze sportu. Ondra vyjadřoval náklonnost k oběma rodičům, přál by si bydlet u mamky a jejího přítele, ale nemůže opustit taťku, protože by zůstal sám.

Orgán sociálně právní ochrany dětí písemně rodičům doporučil návštěvu manželské a rodinné poradny za účelem úpravy komunikace mezi rodiči s co nejmenším negativním dopadem na syna a také z důvodu zjištění, zda se otec nesnaží se synem manipulovat proti jeho matce. Rodiče absolvovali celkem 7 návštěv, z toho se čtyř konzultací účastnil i Ondra. Dle zpráv z poradny byla kvalita spolupráce rodičů s terapeutem negativně ovlivněna souběžně probíhajícími a neukončenými soudními spory. V chování obou rodičů byly místy zaznamenány i tendence k ovlivňování dítěte s cílem přinejmenším nepodpořit jeho dobrý vztah s druhým rodičem. Opakovaně bylo

ze strany poradny apelováno na rodiče, aby urovnali svůj spor s větším ohledem na potřeby svého nezletilého syna. Zejména otec trval na tom, aby i nadále byl syn v jeho péči. V průběhu poradenské terapie však došlo k názorovému posunu u Ondry, který dokázal vyjádřit své přání bydlet u své matky.

Okresní soud vyhověl návrhu matky a svěřil syna předběžně vykonatelným rozsudkem do její péče a otci vyměřil výživné. Otec s výrokem soudu nesouhlasil a podal odvolání.

Ondra se opět nastěhoval do domácnosti své matky. V novém bydlišti nastoupil do školy. Poruchy v jeho chování vymizely, Ondra se již nedopouští krádeží ani lhaní. Školní prospěch se mu zhoršil, matka se svým přítelem spolupracují se školou a pomáhají Ondrovi s úkoly a přípravou na vyučování. Škola matce vzhledem k synovým obtížím doporučila, aby s Ondrou navštívila odborníka z oboru psychiatrie. Matka s tímto nesouhlasila, doufala, že Ondra potřebuje více času, než se vyrovná se svou situací. Přesto s Ondrou navštívila psychologku, která ve své zprávě uvedla, že Ondra je citově ochuzený, není ochotný ke spolupráci, je nedsílný a reaguje podrážděně, nelze vyloučit citovou deprivaci v době pobytu u otce. Na závěr své zprávy doporučila návštěvu psychiatra, neboť Ondra trpí depresivní poruchou chování.

V současné době je nařízeno jednání krajského soudu, kde se bude rozhodovat o odvolání otce ke změně výchovy. K tomuto jednání je předvolán i Ondra, který nadále vyjadřuje své přání zůstat v péči matky a za otcem jezdit na návštěvy.

Sociální diagnóza:

Ondra se narodil z družského poměru. Rodiče žili ve společné domácnosti, avšak ve vztahu rodičů stále častěji docházelo ke konfliktům. Příčinu lze spatřovat v nedostatku finančních prostředků a otcově neochotě pracovat a ekonomicky zabezpečit rodinu. Příjem matky ze zaměstnání pokrýval pouze základní výdaje domácnosti. Rodiče se hádali, vzájemně se napadali a přestali společně hospodařit. Rodina postupně přestávala plnit své funkce, neposkytovala pro syna potřebu jistoty a bezpečné emocionální prostředí. Naopak neustálé napětí a střídavé popouzení syna proti druhému rodiči vyvolává nepřiměřenou zátěž pro nervový systém dítěte. S Ondrou do jeho 10ti let nebyly výchovné problémy, neměl kamarády přiměřeného věku. Po rozchodu otce s jeho přítelkyní se u Ondry začaly poprvé objevovat poruchy v chování, začal lhát, podvádět a objevily se první krádeže. Otec se nedokázal vyrovnat s rozchodem s Ondrovou matkou, opakovaně selhával v partnerských vztazích, neměl

trvalý pracovní poměr a bydlení pro syna i sebe zabezpečil v ubytovně. Otec svým chováním a jednáním manipuloval Ondrou proti jeho matce, kdy záměrně mařil soudně stanovený kontakt syna s matkou. Ondra nedokázal vyjádřit své přání žít s matkou, měl by výčitky svědomí.

Ondra je zakřiknuté dítě, nedokáže se prosadit v kolektivu vrstevníků, nemá bližšího kamaráda. Matka se dříve chovala k problémům v rodině laxně, neměla čas, ani sílu je řešit. Po seznámení s novým přítelem, který je pro ni oporou, se začala o Ondru více zajímat a požádala o svěření Ondry do své péče.

Poté, co na doporučení sociální pracovnice začali rodiče docházet pravidelně na rodinnou terapii do rodinné poradny, se začala zlepšovat komunikace mezi rodiči. Otec však stále trvá na svěření syna do své péče, nerespektuje přání svého syna.

Návrh na možná opatření:

I nadále by měla trvat rodinná terapie za účelem zlepšení vztahů mezi rodiči a synem tak, aby mohli plnit své rodičovské role v zájmu svého syna. Otec by se měl naučit respektovat přání svého syna. Dále by bylo vhodné, aby se syn v místě školy a bydlišti matky zapojil do sportovních a zájmových oddílů, kde by měl příležitost najít si dobré kamarády a dosáhnout úspěchů, za které by ho mohli kamarádi i rodiče pochválit.

Pokud by nadále vázla mezi rodiči efektivní komunikace, lze jim doporučit službu rodinné mediace. Je třeba, aby si rodiče uvědomili, že i po rozchodu nadále zůstávají rodiči svého syna a ohledně jeho záležitostí je nutné se umět domluvit.

Ondru je nutné objednat do ordinace dětského psychiatra za účelem stanovení diagnózy a zajištění případné léčby.

Krajský soud by měl potvrdit rozsudek okresního soudu a ponechat syna v péči matky.

P III: Případová studie č. 3 – Nikola

Tato studie pojednává o šestnáctileté dívce Nikole, u které se opakovaně objevovalo poruchové chování. Do evidence orgánu sociálně-právní ochrany dětí se dostala na základě žádosti rodičů o pomoc.

Nikola se narodila svobodné matce, která o ni nejevila žádný zájem. Z dostupných informací jsou známy pouze některé skutečnosti. Jednalo se o mladou ženu, která žila kriminálním způsobem života. Užívala drogy, dopouštěla se krádeží a provozovala prostituci. Po porodu nechala dítě v porodnici, více se o něj nezajímala. Otec nebyl do rodného listu uveden. Z důvodu zajištění péče o Nikolu byla kontaktována širší rodina matky, nikdo z rodiny neměl o novorozeně zájem. Nikola byla umístěna do kojeneckého ústavu a byla zařazena do evidence dětí vhodných pro náhradní rodinnou péči.

V době, kdy bylo Nikole osm měsíců, se dostala do péče budoucích osvojitelů. Ti Nikolu bezvýhradně přijali a pečovali o ni s velkou láskou. Po ukončeném prvním roce života Nikoly si podali návrh o nezrušitelné osvojení. Nikolku si osvojili a byli zapsáni do rodného listu na místo rodičů.

Osvojitelce bylo 29 let, vystudovala střední školu s maturitou a pracovala jako účetní. Léčila se pro neplodnost. Osvojiteli bylo 34 let, vystudoval průmyslovou školu a pracovat jako mistr v nepřetržitém provozu. Po třech letech bezdětného manželství požádali o zprostředkování náhradní rodinné péče – osvojení. Úspěšně absolvovali přípravu a byli zařazeni do evidence žadatelů o dítě. Bydleli sami ve svém rodinném domku na menším městě. Po převzetí Nikoly do péče nastoupila osvojitelka na mateřskou dovolenou, aby řádně zabezpečila potřeby dítěte.

Rodiče se o dítě řádně starali, vytvářeli pro ně bezpečné, harmonické prostředí. Udržovali dobré vztahy s prarodiči a širší rodinou. Nikolce nikdy netajili její příchod do rodiny. Vhodným způsobem ji postupně informovali o osvojení. Po osmi letech si osvojili další, tehdy dvouletou holčičku. Zpočátku Nikolka na mladší sestru žárlila, postupem času se vztahy mezi dětmi upravily, věkový rozdíl šesti let mezi dětmi je v jejich chování zřetelný.

U Nikoly se začalo ve 14ti letech objevovat poruchové chování, přestávala respektovat rodiče, lhala, odmítala rodičům, hodně času trávila u počítače a bez povolení odcházela z domu a vracela se až pozdě večer. Nestalo se však, že by někdy zůstala venku přes noc. Doma vyvolávala konflikty, hádala se s mladší sestrou,

rodičům v domácnosti nepomáhala, stále od nich vyžadovala větší volnost. Rodiče se snažili na dceru výchovně působit, avšak bez viditelného úspěchu. Navštívili s dcerou dětskou lékařku, spolupracovali se školou a žádali radu, jak k dceři přistupovat. Škola i lékařka vyhodnotily chování Nikoly jako problémové, avšak ještě na hranici normy.

Vzhledem z obavy o další vývoj Nikoly se rodiče obrátili o pomoc na orgán sociálně-právní ochrany dětí. Kurátor pro mládež doporučil rodičům návštěvu psychologa v Pedagogicko-psychologické poradně. Rodiče se s dcerou k vyšetření dostavili, Nikola s odborníkem nespolupracovala, odmítala komunikaci, chovala se vulgárně a z jeho pracovny po 10 minutách odešla. Psycholog její chování zhodnotil jako disociální poruchu osobnosti a doporučil návštěvu psychiatra, případně umístění Nikoly do střediska výchovné péče. Rodiče byli z tohoto závěru nešťastní a objednali dceru do ordinace psychiatra. Dcera odmítala vyšetření, přesto se podařilo, že rodiče Nikolu k psychiatrovi dopravili. Ta s ním odmítala spolupracovat, chovala se odmítavě, křičela a na všechny otázky odpovídala, že jí je „všechno jedno“ a nechce nic řešit. Psychiatr jim sdělil, že její porucha chování se nedá léčit medikamenty ani hospitalizací na psychiatrickém oddělení, ale doporučil rodičům okamžitý nástup Nikoly do střediska výchovné péče nebo diagnostického ústavu, kde by chování Nikoly bylo po dobu nejméně dvou měsíců sledováno etopedem a psychologem. Odborník – psychiatr byl přesvědčený, že poruchové chování Nikoly lze zkorigovat pomocí režimového opatření a působením autorit v odborném zařízení. Rodiče s tímto závěrem nesouhlasili a dceru do střediska výchovné péče zatím neumístili.

Při konzultaci kurátora pro mládež s psychologem a psychiatrem, kteří Nikolu vyšetřovali, bylo zjištěno, že během jejich práce s Nikolou a jejich rodiči nebylo sděleno, že Nikola je osvojeným dítětem.

Kurátor pro děti a mládež za účasti své kolegyně provedl šetření ve škole, kde také hovořil s Nikolou. Ředitel školy i třídní učitel shodně sdělili, že Nikola nemá ve škole výrazné problémy s chováním. Prospěch je průměrný. Při vyučování vyrušuje, často na sebe strhává pozornost, je hlučnější, ale výrazně se od normy neodchyluje. Oba na základě svých dosavadních zkušeností s dětmi ve škole zhodnotili, že v tomto věku se u některých jedinců takovéto chování objevuje. Naopak ji chválili, že se ve volné hodině věnuje malým dětem v první třídě, které ji mají rády. Nikola v prostředí školy celkem ochotně komunikovala s kurátorem pro mládež i se sociální pracovnící. Přiznala, že doma jsou problémy, ale nemyslí si, že jsou výrazné. Chtěla by po rodičích

větší volnost, má pocit, že se o ni starají příliš, také jí zakazují počítač. Rodiče i sestru má ráda.

Na základě domluvy s Nikolou a jejím otcem začala Nikola docházet do kanceláře kurátora pro mládež, kde s ní bylo hovořeno o její situaci doma, ve škole i mezi kamarády. Nikola spolupracovala různě, někdy byla ochotná, jindy sdělovala, že je jí vše jedno, že klidně půjde do střediska výchovné péče. Někdy také na předem domluvenou schůzku zapomněla. Kurátor pro mládež předal rodičům seznam středisek výchovné péče a diagnostických ústavů, ze kterého by si mohli rodiče vybrat vhodné zařízení pro pobyt jejich dcery.

Asi po dvou měsících intenzivní práce s Nikolou se na sociální odbor dostavil její otec a sdělil, že kontaktovali odborníka, který se specializuje na poruchy chování a pracuje s lidmi závislými na drogách. Ten chování Nikoly zhodnotil jako výrazně silně probíhající pubertu a pobyt Nikoly ve středisku výchovné péče rodičům nedoporučoval. Otec sdělil, že po dohodě s manželkou se budou řídit radou odborníka, nechtějí ztratit důvěru Nikoly a do střediska výchovné péče ani do diagnostického ústavu dceru zatím nedají. Dále sdělil, že manželka je po operaci, hůře se pohybuje a Nikola jí začala pomáhat s úklidem v domácnosti. Věří, že situaci zvládnou a nebudou ji muset dále řešit. Požádal o ukončení intervence orgánu sociálně-právní ochrany s tím, že pokud by se situace opět zhoršila, sami požádají o pomoc. Rozhodnutí rodičů orgán sociálně-právní ochrany dětí respektoval a doporučil rodičům vhodnou odbornou literaturu, která pojednává o problémech dospívání, puberty i o zvláštlostech dětí v náhradním rodičovství.

Sociální diagnóza:

Nikola se narodila neplánovaně, její matka o ni nejevila zájem, pohybovala se v závadové společnosti. Dítě bylo umístěno do kojeneckého ústavu. Dle lékařského vyšetření byla zdravá, vhodná pro osvojení. V osmi měsících se dostala do rodiny, která o ni velmi dobře pečovala a vytvářela pro ni pevné, harmonické prostředí. Její vývoj probíhal v normě, nikdy nebyla vážněji nemocná. Ve čtrnácti letech s nástupem puberty se objevily první problémy v chování. Nikola požadovala po rodičích více volnosti, začala podléhat většímu vlivu vrstevníků a chtěla s nimi trávit více času. Na domluvy rodičů reagovala agresivně, odmítala se podřizovat autoritě rodičů. Nerespektovala dohody s rodiči a odmítala nabízenou pomoc.

Rodiče se snažili dceři pomoci, vyhledávali odborníky, spolupracovali se školou i dalšími institucemi. Snažili se dceři porozumět a nadále jí poskytovali pevné rodinné zázemí.

Návrh na možná opatření:

Rodina velmi dobře spolupracovala a snažila se zabezpečit pomoc pro svou dceru. Rodině lze doporučit rodinnou mediaci, případně pomoc rodičům, neboť Nikola pomoc odmítá a při intenzivní snaze pomoci reaguje agresivně. V případě, že se chování opět zhorší a Nikola jím bude vážně ohrožena, doporučit umístění do střediska výchovné péče.

P IV: Případová studie č. 4 – Michal

Rodina se dostala do evidence orgánu sociálně-právní ochrany z důvodu podezření na zanedbání péče o nezletilé děti.

Michal vyrůstal v úplné rodině, matka i otec nepracovali, byli dlouhodobě v evidenci Úřadu práce a byly jim poskytovány dávky sociální péče. Měl o sedm let starší sestru Janu. Rodina žila na okraji bývalého okresního města v lokalitě, kde bydlí lidé na nízké sociální a ekonomické úrovni. Při pravidelných návštěvách sociálních pracovníků této lokality bylo zjištěno, že dětem není věnována dostatečná péče, matka často večer nebývá doma a otec chodí do restaurací. Nad výchovou dětí byl stanoven soudní dohled a do rodiny začala docházet sociální pracovnice.

Matka si našla nového přítele, se kterým si zakoupili starý rodinný domek na vesnici. Rodiče se rozvedli a obě děti byly svěřeny do péče matky. I nadále do rodiny pravidelně dojížděla sociální pracovnice. Školní docházku obě děti plnily pravidelně a bez větších problémů. Školní prospěch byl podprůměrný. Dcera Jana se po ukončení základní školy šla učit uzenářkou, učební obor dokončila. Má výuční list, avšak hned po vyučení je v evidenci Úřadu práce, nikdy nebyla v zaměstnaneckém poměru. Našla si přítele, rozvedeného muže, který je o 15 let starší než ona. Nastěhovala se do jeho domácnosti.

Michal bydlel u matky a jejího přítele, občas navštěvoval svého otce v nedalekém městě. Vztah přítele matky a Michala byl lhostejný. U matky se objevily zdravotní potíže a ve věku 42 let náhle zemřela. Bylo nutné zabezpečit péči o Michala. Přítel matky se o Michala odmítl postarat, Michalův otec bydlel na ubytovně a také neměl zájem ani podmínky pro pobyt syna. Sestra Jana omítala možnost umístění bratra do ústavní výchovy a požádala si o svěření bratra do své péče. V té době bylo Janě 22 let a Michalovi 15 let.

Michal se přestěhoval do domácnosti své sestry a jejího přítele. Zpočátku společné soužití probíhalo bez větších problémů. Postupem času si Jana začala stěžovat na špatné chování bratra, který ji nerespektuje, nepřipravuje se do školy, je nepořádný a dělá v domácnosti nepořádek. Také sdělovala, že bratr kouří, bere jí tabák a někdy se jí ztrácí peníze. Dále Jana uváděla, že z důvodu špatného chování bratra má velké problémy ve vztahu s přítelem.

Pravidelným sledováním rodiny bylo zjištěno, že Jana je ve výchově svého bratra nedůsledná. Michal trávil víkendy mimo domov, jezdil za svým spolužákem

ze základní školy. Školní prospěch byl nedostatečný, Michal neměl zajištěny pomůcky do školy. Jana se školou nespolupracovala. Z opakovaných pohovorů s Michalem bylo zjištěno, že Michal je u sestry nespokojený, má strach z jejího přítele, několikrát ho přítel sestry napadl.

Jana oznámila, že se nechce o bratra nadále starat, protože má obavy o svůj vztah s přítelem. Zároveň odmítala umístění bratra do dětského domova. Otec o syna nejevnil zájem a do své výchovy ho odmítal. Sociální pracovnice se snažila ve spolupráci s krajským úřadem vyhledat pro Michala vhodnou pěstounskou rodinu, avšak vzhledem k jeho věku nebylo možné ho do pěstounské péče umístit, žádná vhodná rodina pro přijetí Michala nebyla.

Michal byl umístěn do střediska výchovné péče. Úhradu za pobyt ve středisku platila jeho sestra ze sirotčího důchodu. Dle zprávy etopeda ze střediska výchovné péče se Michal po adaptaci dobře zapojil do kolektivu, jeho školní prospěch se výrazně zlepšil a také se výrazně zlepšily jeho hygienické návyky, naučil se udržovat pořádek ve svých věcech. Psycholožka ze střediska ve svém vyjádření doporučovala neumísťovat Michala do dětského domova nebo výchovného ústavu. Michal je velmi citlivý a bojí se negativních vlivů, zejména šikany. Při umístění do těchto zařízení je u Michala velké riziko, že by byl na útěku, a tím by byl ohrožen. Ve středisku výchovné péče mohl být Michal umístěn pouze na omezenou dobu. Do své péče ho Jana odmítala vzít zpátky. Ve spolupráci se střediskem výchovné péče, jeho sestrou a sociální pracovnicí bylo pro Michala zajištěno bydlení v ojedinělém zařízení, a to v Azylovém domě pro mladistvé. Michal se dobře adaptoval, je zde spokojený, navštěvuje devátý ročník základní školy. V tomto zařízení pracuje ustálený kolektiv pracovníků, který dobře rozumí potřebám mladých lidí, jejichž rodinné prostředí nefunguje. Michal je v písemném kontaktu se svou sestrou a kamarádem ze základní školy z původního bydliště. Přihlásil se na učební obor – truhlář.

Sociální diagnóza:

Nukleární rodina neplnila své funkce, zejména ekonomickou a emocionální. Neposkytovala dětem potřebné podněty. Otec často pobýval v restauracích a matka trávila čas mimo domov ve společnosti jiných mužů. Děti byly ohroženy zanedbáváním péče, nad jejich výchovou byl stanovený soudní dohled. Ani po rozpadu rodiny a soužitím matky s přítelem nedošlo k výraznému zlepšení péče o děti. Matka respektovala doporučení sociálních pracovníků částečně. V rodině nebyly důsledně

dodržovány výchovné metody, přístup k dětem ze strany matky a jejího přítele byl laxní. Otec se na výchově dětí po rozpadu rodiny nepodílel. Po úmrtí matky se dostal Michal do péče své sestry. Ta však měla komplikovaný vztah se svým přítelem, byla na něm ekonomicky závislá, on ji poskytoval i bydlení. Michal neměl ze své původní rodiny osvojena základní hygienická pravidla. Svým chováním, nedodržováním hygienických návyků značně iritoval přítele sestry. Michal se v domácnosti sestry cítil ohrožený, proto raději volil útky ke kamarádovi. Jeho sestra z obavy z rozchodu se svým přítelem předala bratra do péče střediska výchovné péče a později do Azylového domu pro mladistvé. Stále však je mezi sourozenci dobrý emocionální vztah, což potvrzuje i jejich písemní kontakt a zájem Jany o osud bratra.

Návrh na možná opatření:

Vývoj obou sourozenců a vzájemný vztah mezi nimi je poznamenán jejich původní rodinou, která neplnila své funkce a nezabezpečovala některé základní potřeby. Michal si v průběhu socializace neosvojil základní hygienická pravidla, matka nebyla ve výchově důsledná.

Ve spolupráci sociální pracovnice a pracovníků Azylového domu pro mladistvé by měl být podporován kontakt a vzájemná pozitivní vazba mezi sourozenci. Je třeba naučit Michala aktivnímu trávení volného času a zvýšit u něj osobnostní a sociální kompetence, které by mu umožnily bezproblémový přechod do samostatného života.

P V: Případová studie č. 5 – Kamil

S Kamilem a jeho matkou začal pracovat kurátor pro mládež na základě oznámení školy o velkém počtu zameškaných, neomluvených hodin.

Kamilova matka žila u svých rodičů ve starším stavení na vesnici, byla vyučená krejčovou. Nebyla nijak společenská, dojížděla do zaměstnání do nedalekého města, kde pracovala jako dělnice. Ve 29 letech se seznámila s mužem a po krátké známosti otěhotněla. S otcem svého dítěte se rozešla ještě před porodem. Otec je v rodném listě uvedený, hradí soudně stanovené výživné, ale se svým synem Kamilem se nikdy neviděl. S výchovou syna jí pomáhali rodiče, zejména otec, protože matka byla vážně nemocná. Vztahy v rodině byly vlídné, vzájemně si pomáhali. Kamil byl od dětství vedený k práci v domácnosti i v hospodářství, a to přiměřeně jeho věku. Domácnost je zařízena starším nábytkem, ale vedená v pořádku a čistotě. Matka stále pracuje jako dělnice, po finanční stránce je rodina dostatečně zabezpečena.

Vývoj Kamila probíhal v normě, navštěvoval mateřskou školu, později základní školu. Prospěch měl slabý, v chování problémy neměl, byl spíše zakřiknutý, měl několik kamarádů z vesnice. V sedmé třídě základní školy přestal zvládat učivo a byl přemístěn do praktické školy. Po ukončení povinné školní docházky nastoupil na tříletý učební obor instalatér. Začal dojíždět do učení do vzdálenějšího města. Ze své vesnice dojížděl sám. Matka byla v domnění, že syn školu zvládá a nemá žádné problémy. O to více jí překvapil dopis ze školy, ve kterém ji učitel oznámil, že Kamil nechodí do školy a má zameškané, neomluvené hodiny. Škola splnila oznamovací povinnost a upozornila orgán sociálně-právní ochrany dětí na tuto skutečnost. Matka byla s Kamilem předvolána do kanceláře kurátora pro mládež.

Při pohovoru s Kamilem vyšlo najevo, že chlapec se do školy zejména na praktické vyučování bojí chodit, protože tam je skupina kluků, kteří ho šikanují, berou mu peníze, učebnice, montérky a na WC mu dávali hlavu do záchodové mísy. Údajně to nahlásil mistrovi odborného výcviku, ale je přesvědčený, že s tím nikdo nic nedělal. Raději se proto škole vyhýbal, a aby nezarmoutil svou matku, tak každé ráno odjel do města, kde chodil po parku a odpoledne se opět vracel domů.

Kurátor pro mládež informoval školu o tomto zjištění a požadoval prošetření těchto skutků. Škola odpověděla, že skutky se neprokázaly a upozornila na možnost, že si to Kamil vymyslel z důvodu, že nezvládal učivo ani praktické vyučování. Po dohodě s jeho matkou nastoupil na snazší obor. Jedná se o dvouletý obor topenářské práce.

Matka se domluvila s třídním učitelem, že se budou vzájemně informovat o docházce syna do školy. Zpočátku se zdálo, že došlo k nápravě a syn pravidelně chodil do školy. Po několika měsících učitel informoval matku, že syn opět opakovaně bez omluvy nedochází na vyučování. Syn na domluvy a snahu o zlepšení ze strany matky reagoval agresivně. Jeho jednání vyústilo k fyzickému napadení matky.

Kamilova matka požádala kurátora pro mládež o pomoc pro svého syna. Kurátor provedl několik pohovorů s Kamilem a doporučil návštěvu pedagogicko-psychologické poradny, psychologa, případně psychiatra. Je nutné zjistit příčinu chlapcova chování, případně vyloučit možnost podezření na psychickou poruchu nebo počínající projevy onemocnění.

Sociální diagnóza:

Chlapec se narodil do neúplné rodiny, jeho matka za pomoci svých rodičů se snažila zabezpečit všechny synovy potřeby. Mužský vzor v rodině částečně představoval dědeček. Kamil neměl studijní vlohy, ale byl manuálně zručný, matka to respektovala a vybrala pro něj řemeslný učební obor. Nemá na syna přehnané nároky a na radu učitele souhlasila s přeřazením syna na topenářské práce. Avšak i zde se projevuje záškoláctví, lhaní a později i agresivní fyzický útok na matku. Matka aktivně spolupracuje se školou, která plně akceptovala matčinu žádost o informování, pokud syn nepřijde do školy. Dále se matka snaží zajistit pro svého syna pomoc, obrátila se na sociální odbor a řídí se radami kurátora pro mládež.

Návrh na možná opatření:

Rodina, která je funkční, se v současné době potýká s problémem záškoláctví, lhaní a agresivním chováním syna. Matka aktivně vyhledává pomoc pro svého syna. Je nutné absolvovat psychologická vyšetření, případně i psychiatrická, za účelem zjištění příčiny poruchového chování u chlapce. A následně dodržovat rady a doporučení odborníků z řad psychologů nebo psychiatrů. Vzhledem k náročnosti zvládnutí těchto problémů i psychickému vypětí matky lze i pro ni zajistit pomoc psychologa. Pokud nebude možné provést vyšetření ambulantní formou, je možné doporučit umístění chlapce do střediska výchovné péče nebo do diagnostického ústavu.